

“มินิเอ็มบีเอ”

ใน

“มินิพาร์ม”

เครือข่ายเกษตรริมทางรถไฟ

นวัตกรรมการสร้างสุขภาพจากชุมชน

“มินิเอ็มบีเอ” ใน “มินิฟาร์ม” : เครือข่ายเกษตรริมทางรถไฟ

นวัตกรรมการสร้างสุขภาพจากชุมชน

โดย

ไกรเลิศ ทวีกุล

ประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
กระทรวงสาธารณสุข
สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ

“มินิเอ็มบีเอ” ใน “มินิฟาร์ม” : เครือข่ายเกษตรกรรมทางรถไฟ

จัดพิมพ์เผยแพร่โดย

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.)
ชั้น 2 อาคารด้านทิศเหนือสวนสุขภาพ
(ถ.สาธารณสุข 6) ภายในบริเวณกระทรวงสาธารณสุข
ถ.ติวานนท์ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000
โทรศัพท์ 0-2590-2304 โทรสาร 0-2590-2311
ตู้ ปณ. 9 ปณฝ. ตลาดขวัญ นนทบุรี 11002

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)
กระทรวงสาธารณสุข

ที่ปรึกษา

เสรี พงศ์พิศ
อำพล จินดาวัฒนะ
อุกฤษฏ์ มลิินทางกูร
กรรมิการ์ บรรเทิงจิตร
ปิติพร จันทรทัต ณ อยุธยา

สังเคราะห์และเรียบเรียง

ไกรเลิศ ทวีกุล และประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา
บรรณาธิการ
นिरชรา อัครวิฑรากุล

พิมพ์ครั้งแรก กันยายน 2547

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ISBN 974-92469-3-4

พิมพ์ที่ บริษัท สามเศียรันตั้งอัครวิฑเมนท์ จำกัด

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
เคยพึ่งพาหน่วยงานอื่น กลับหาทางยืนด้วยลำแข้งตนเอง	7
กว่าจะเริ่มโครงการ...ทั้งดูงานและอบรม	10
เจาะน้ำบาดาลบ่อแรกแทบสิ้นหวัง	13
บ่อที่สอง ได้นำใช้ทั้งหมู่บ้าน	14
ได้นำเพียงพอ...แต่ต้องหาไฟฟ้าเพิ่ม	15
เกือบถูกระงับโครงการเพราะตัดต้นไม้ใหญ่ในเขตรถไฟ	16
บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อชุมชน	17
สามพลังประสาน	19
น้ำคือชีวิต : ปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดกลุ่ม	20
หลากหลายกิจกรรมในแปลงเกษตรริมทางรถไฟ	21
สร้างสวนดอกไม้ สร้างสุขภาพทั้งใจกาย	24
ผืนดินทำกินพลิกฟื้นชีวิต	27
จดบันทึก...หนึ่งในจุดเด่นของผู้นำ	28
ข้อมูลแน่น ทั้งสูตรปุ๋ยและปริมาณใช้	31
แรงหนุนจากภาครัฐ	33

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
รายได้ของกลุ่มและความต่อเนื่อง	34
เห็นดี...เห็นหน้า คนอื่นจึงทำตาม	36
กิจกรรมแรกที่ร่วมทำ	37
ป่วยหนัก ผักตบชวา ภูมิปัญญาชุมชนสามัคคี	38
หลากหลายความฝัน	39
เพิ่มมูลค่าให้พื้นที่สองงาน	41
ปัจจัยหนุนส่งสู่ความสำเร็จ	43
โครงการธนาคารผัก : มิติการแก้ปัญหาความยากจน และจุดเริ่มของเครือข่าย	44
ปัญหาและทางออก	47
อีกหลายก้าว จึงจักสู่เป้าหมาย	49

คำนำ

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรศ.) มีหน้าที่สนับสนุนกระบวนการสมัชชาสุขภาพเพื่อให้ทุกฝ่ายในสังคมได้มีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพพร้อมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องราวการสร้างสุขภาพในทุกระดับอย่างกว้างขวาง

ปี พ.ศ.2547 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้สนับสนุนงบประมาณให้สปรศ. ดำเนินการสังเคราะห์นวัตกรรมกรรมการสร้างสุขภาพที่คนเล็ก คนน้อยทั่วประเทศได้ร่วมกันสร้างขึ้นอย่างหลากหลายเพื่อนำมาสู่การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ด้วยช่องทางต่างๆ

บทเรียนจาก “ ‘มินิเอ็มบีเอ’ ใน ‘มินิฟาร์ม’ : เครือข่ายเกษตรริมทางรถไฟ ” ที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้เป็น 1 ในจำนวนทั้งหมด 57 เรื่องที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน แล้วนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างผู้สังเคราะห์เรื่องอื่นๆ นักวิชาการ และปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้เกิดการเติมเต็มด้านแนวคิดและประสบการณ์จากหลากหลายมุมมอง

สปรศ. ขอขอบคุณ สสส. และทุกท่านที่มีส่วนในกระบวนการสรรค์สร้างผลงาน และสร้างสุขในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนเจ้าของเรื่องราวที่ได้อุทิศชีวิตและจิตวิญญาณในการสังสมองค์ความรู้ ประสบการณ์ และสร้างงานเพื่อเป็นบทเรียนอันทรงคุณค่าแก่สังคมไทยมาโดยตลอด

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ

กันยายน 2547

“มินิเอ็มบีเอ” ใน “มินิฟาร์ม” : เครือข่ายเกษตรริมทางรถไฟ

หากเดินทางจากขอนแก่นมาทางโคราชประมาณ 12 กิโลเมตร จะพบดินแดนที่ลือเลื่องด้าน “ไถ่อย่าง” นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าวยังเป็นแหล่งอันอุดมสมบูรณ์ของน้ำบาดาลที่มีมากทั้งปริมาณและดีมากด้านคุณภาพ จนอุตสาหกรรมที่มีชื่อ เช่น น้ำอัดลมโค้ก และเบียร์ลีโอ ได้ตั้งโรงงานผลิตในพื้นที่ดังกล่าว ขณะที่ชาวบ้านเจ้าของพื้นที่กลับขาดแคลนน้ำที่จะใช้อุปโภคบริโภค โดยเฉพาะสำหรับใช้ในการผลิตด้านการเกษตร

เคยพึ่งพาหน่วยงานอื่น กลับหาทางยืนด้วยลำแข้งตนเอง

บ้านราชการ และบ้านสามัคคี ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นสองหมู่บ้านที่ขนานรางรถไฟสายกรุงเทพฯ - หนองคายที่มีพื้นดินว่างเปล่าห่างจากกึ่งกลางรางรถไฟด้านละ 40 เมตร และมีความยาวมากกว่า 1,000 เมตร ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย

และเป็นลูกจ้างในศูนย์พัฒนาปศุสัตว์ท่าพระ ขอนแก่น จากการสัมภาษณ์ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เกษตรขอนแก่น พบว่าร้อยละ 90 ของสมาชิกโครงการธนาคารผักกิมทางรถไฟ ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง นอกจากนั้น น้ำที่ใช้ในครัวเรือนและปลูกพืชผักสวนครัว ยังต้องอาศัยน้ำจากศูนย์พัฒนาปศุสัตว์ท่าพระ แม้ว่าหมู่บ้านจะห่างจากแม่น้ำชีไม่ถึง 1 กิโลเมตร ดังนั้นน้ำก็ขาดแคลน ที่ดินทำกินก็ขาดแคลน ส่งผลให้แกนนำต้องแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก

พ่อวิชัย เต็มยง และพ่อวรชัย ศิลป์วัตรพงษ์สกุล สองแกนนำของบ้านราชการได้เห็นองค์การพัฒนาเอกชนมาสนับสนุนและพัฒนาโครงการธนาคารผักกิมทางรถไฟ บ้านหนองบัวดิหมี่ในตำบลเดียวกัน จึงมีความสนใจเพราะว่าหมู่บ้านของตนเองกำลังประสบปัญหาทั้งด้านน้ำและที่ดินทำกิน ประกอบทั้งลูกบ้านหลายคน กำลังเกษียณราชการจากการเป็นลูกจ้างของศูนย์พัฒนาและบำรุงพันธุ์สัตว์ท่าพระ ที่ส่วนมากแล้ว ไม่มีที่ทำกินและที่อยู่อาศัยเพราะแต่ก่อนเคยอาศัยแต่ในบ้านพักราชการมาตลอด

แกนนำของกลุ่มในรายละเอียดเพิ่มเติมว่า “ในกลุ่มของเราทั้ง 26 คน มีผู้เกษียณราชการจากการเป็นลูกค้าของศูนย์ปศุสัตว์ท่าพระ 5 คน และยังรอวันเกษียณอีก 8 คน ซึ่งหลายคนยังมองไม่ออกว่าจะไปอยู่ไหนหลังเกษียณ เช่น ยายไขที่สามีเพิ่งเกษียณอายุตอนแรกจะพากันไปอยู่บ้านห้วยเตห่างจากที่นี่เป็นสิบกิโลเมตรและอยู่ในป่า หากไปอยู่จริงๆ วิถีชีวิตเปลี่ยนไปแน่นอน ที่สำคัญลูกหลานที่กำลังเรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนดีๆ ในชุมชนที่เจริญและเด็กๆ จะไปอยู่อย่างไร” ซึ่งแน่นอนล่ะ ลูกจ้างทุกคนต้องย้ายครอบครัวออกจากบ้านพัก น้ำ ไฟ ก็หมดสิทธิ์ใช้ ลูกจ้างที่มีเงินเดือนต่ำๆ พอเลี้ยงครอบครัวและส่งลูก

เรียน ไม่สามารถที่จะหาบ้านและที่ดินผืนงามๆ ใกล้ที่เล่าเรียนของคุณ
ได้คิดแค่นี้ สุขภาพจิตทั้งครอบครัวก็เสื่อมลงเยอะแล้ว

“สมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนในบ้านราชการและบ้านสามัคคีนี้ละ
นับไปนับมาก็เป็นเครือญาติกันทั้งนั้น พ่อ แม่ ทำงานศูนย์ปศุสัตว์ ก็ดึง
ลูกเข้าทำงานต่อ ส่วนใหญ่ก็อยู่กับรอบๆ นี้แหละ แต่ช่วงหลังๆ เขาก็
ไม่รับคนเพิ่มเท่าใดสมาชิกกลุ่มเราจึงมีรายได้ทั้งครอบครัวโดยที่สามี
รับเงินเดือนจากศูนย์ปศุสัตว์ ขณะที่ภรรยาและลูกๆ ก็ได้เงินจากการ
ขายดอกไม้ดูตัวอย่าง เช่น ผมนี่แหละเกษียณออกมาก็เลยปลูกดอก
มะลิร้อยมาลัยเต็มตัว” พ่อวิชัย เต็มยง ประธานใหญ่ได้เล่าให้ฟัง ขณะ
เดียวกันก็มีสมาชิกประมาณ 5-6 คน ที่ถือโอกาสรับจ้างในตลาดเทศ-
บาลทำพระเป็นรายได้ทางหนึ่งมาสู่ครอบครัว ทั้งนี้เนื่องจากทำพระเป็น
ชุมชนตลาดและชุมชนทางคมนาคมที่สามารถทำมาหากินด้านการ
รับจ้างได้ง่าย อย่างไรก็ตามหลังจากกลับบ้านที่ติดแปลงเกษตรของ
โครงการก็มีเวลาทำงานร่วมกันทั้ง พ่อ แม่ ลูก เป็นภาพที่สร้าง
ครอบครัวให้อบอุ่น รวมทั้งได้สอนลูกๆ ในแง่การใช้เวลาว่างให้เกิด
ประโยชน์ และเรียนรู้ช่องทางทำมาหาเงินได้ด้วย

ปัญหาใหญ่ของชุมชนนี้ คือ การพึ่งพิงน้ำจากศูนย์ปศุสัตว์
ทำพระ ซึ่งนำมาใช้รดต้นไม้ ใช้ในครัวเรือน ขณะที่น้ำกินต้องอาศัย
บ่อน้ำดื่มในที่ดินของศูนย์ฯ อีกด้วย นอกจากนี้ไฟฟ้ายังคงต้องพึ่งพิง
จากศูนย์ปศุสัตว์เช่นเดิม ขณะที่ที่ดินทำที่อยู่อาศัยและปลูกไม้ดอกก็
แจกเช่นเดียวกัน คือ เป็นที่ดินของศูนย์ปศุสัตว์ และบางส่วนล้าไปใน
เขตของการรถไฟที่ยังไม่ได้ดำเนินการเช่าใดๆ

“วิถีชีวิตที่อยู่อย่างต้องพึ่งพิงคนอื่นตลอด สักวันก็ต้องลุกจากที่เดิมเพื่อหาที่อยู่อาศัยใหม่เมื่ออายุครบ 60 ปี หากลองนึกดูว่าคนวัยเกษียณที่จักต้องไปก่อสร้างแปลงเกษตรใหม่ นำ ไฟ ต้องวิ่งหาเองจะลำบากขนาดไหน นี่เป็นสิ่งหนึ่งที่ผมกับพ่อวิชัยเข้าไปประสานในการทำโครงการธนาคารผัก” พ่อวิชัย เฉลยเหตุผลให้ฟัง

กว่าจะเริ่มโครงการ...ทั้งดูงานและอบรม

“ศูนย์มีชัยบ้านไผ่ ได้พาชาวบ้านไปดูงานกลุ่มโครงการธนาคารผักที่ดำเนินการมาแล้วหลายปี ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรได้ตัดสินใจว่า จะร่วมโครงการหรือไม่” คุณกิตติศักดิ์ จกัลยา หัวหน้างานด้านส่งเสริมของศูนย์มีชัยเล่าให้ฟังถึงกิจกรรมก่อนที่จะดำเนินกิจกรรมก่อสร้างในหมู่บ้าน ในการดูงานทางศูนย์ได้จัดให้ดูงานจากบ้านหนองบัวดีหมี และกลุ่มบ้านตลาดท่าพระ ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน พร้อมนี้ทางศูนย์ได้จัดให้เกษตรกรเข้าเยี่ยมศูนย์มีชัยบ้านไผ่ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 20 ไร่ ประกอบด้วย ที่พัก ห้องประชุม โรงงานอุตสาหกรรม ร้านค้าปลีก กิจกรรมสาธิต เพิ่มรายได้ เช่น มินิฟาร์ม คุณกิตติศักดิ์ กล่าวเพิ่มเติมว่า “นี่เป็นการสร้างความมั่นใจของเกษตรกรต่อโครงการและศูนย์ฯว่า สถานภาพเราเป็นอย่างไร องค์กรเราช่วยชุมชนอย่างไร และเกษตรกรกับศูนย์ฯ จะได้รู้จักกันมากขึ้น ความไว้วางใจก็มีมากขึ้น” หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่ศูนย์มีชัยบ้านไผ่ได้เข้ามาประชุมในหมู่บ้านอีก เพื่อให้เกษตรกรตัดสินใจเป็นที่แน่นอนอีกครั้ง แม่ใบ เต็มยง เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านราชการ กล่าวว่า “ยังไมก็ร่วมโครงการอยู่แล้ว เพราะนี่เป็นทางออกเดียวที่พวก เราจะมิตำกินที่ถูกต้องเสียที พร้อมมีน้ำไว้ใช้

สำหรับการเกษตรและครัวเรือนตลอดปี”

เมื่อการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ จาก 26 สมาชิกแล้ว ศูนย์มีชัยบ้านไผ่ร่วมกับธกส. สาขาขอนแก่น และสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองขอนแก่น ได้จัดหลักสูตรอบรมเกี่ยวกับการผลิตพืชปลอดสารพิษ การทำปุ๋ยชีวภาพ การตลาด การบริหารจัดการกลุ่ม และการเข้าเป็นลูกค้าธกส. รวมทั้งระเบียบการกู้เงิน ซึ่งคุณอัครภัทร เฟื่องภักดี หัวหน้าทีมโครงการธนาคารผักเล่าให้ฟังว่า “โครงการฝึกอบรม ได้มีการวางแผนร่วมในการก่อสร้างระบบชลประทานแบบท่อขนาดเล็ก ซึ่งสมาชิกต้องร่วมกันก่อสร้างจนแล้วเสร็จ นี่เป็นการวัดใจว่าสมาชิกจะยังคงต้องการจริงหรือเริ่มถอย”

ในการอบรมเกษตรกรก่อนเริ่มกิจกรรม ความประทับใจ ความเชื่อมั่น ความตื่นตันใจ ที่โครงการฯ ได้เข้ามาช่วยเหลือนั้น มีอย่างล้นเหลือ ดังที่อาจารย์เจริญ สาดา อาจารย์โรงเรียนมัธยมในหมู่บ้าน และเป็นสมาชิกโครงการธนาคารผัก ได้แต่งกลอนแสดงความขอบคุณหน่วยงานต่างๆ ที่มาสนับสนุน เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2544

ความไพเราะและความซาบซึ้งของบทกลอนมีดังนี้

การอบรมเกษตรกรสอนตามหลัก	ในโครงการปลูกผักปลอดสารพิษ
เราร่วมมือร่วมใจร่วมใช้สิทธิ์	ร่วมกันคิดร่วมกันทำนำใช้งาน
ได้ความรู้ได้หลักการที่แปลกใหม่	นำไปใช้อย่างถูกวิธีมีมาตรฐาน
เพื่อผลิตผลที่ยั่งยืนตลอดกาล	ให้ลูกหลานเอาอย่างสร้างนิสัย
สถานที่คือริมรถไฟทั้งสองข้าง	ได้ก่อสร้างถึงเก็บน้ำเอาไว้
เพื่อรดผักและพืชผลจนพอใจ	หรือจะใช้ในบ้านตนผลพลอยมี

เราจัดแบ่งเป็นสี่กลุ่มชุมชนไว้
บ้านหนองนิยมก็เข้าร่วมสามัคคี
โครงการนี้ดีมีประโยชน์โปรดจำไว้
จี เอ เอ ธกส. สนับสนุนงาน
บัดนี้ เรามีนหนทางที่สร้างสุข
คงร่ำรวยให้คนเขาได้ลือ

พื้นที่ในเขตหมู่บ้านหนองบัวดีหมี
เพราะเห็นดีเห็นงามตามโครงการ
ศูนย์มีชัยผู้นำทางสร้างประสาน
ทั้งเอสซีและหน่วยราชการก็ร่วมมือ
คือการปลูกผักขายได้เงินถือ
ว่าเราคือเกษตรกรผู้มีชัย

ก่อนที่จะเริ่มโครงการธนาคารผักบ้านราชการ ในตำบลท่าพระ
ทางศูนย์มีชัยบ้านไผ่ ได้ดำเนินกิจกรรมโครงการธนาคารผัก ที่บ้าน
หนองบัวดีหมี บ้านหนองนิยม ในตำบลเดียวกันจำนวนสี่กลุ่ม ในเขต
สองข้างทางรถไฟ ช่วงฝักอบรม กลุ่มโครงการธนาคารผักบ้านราชการ
ท่าพระ ได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์รุ่นที่อบรมด้วย ในสี่กลุ่มดังกล่าวนี้
มีหลายหน่วยงานเข้ามาช่วยสนับสนุน ดังเช่น จี เอ เอ (GAA) เป็น
หน่วยงานช่วยเหลือจากประเทศสาธารณรัฐเยอรมัน ธกส. ที่ให้สิน
เชื่อกู้ยืม บริษัทเอสซี เป็นองค์กรธุรกิจเอกชน ช่วยสนับสนุนด้านงบประมาณ
บางส่วนพร้อมหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง บทกลอน
ดังกล่าวได้เล่าขาน การประสานงาน เรียงร้อยสายใยให้องค์กรต่างๆ
เข้าร่วมสนับสนุนโครงการ

เจาะน้ำบาดาลบ่อแรกแทบสิ้นหวัง

ด้วยความเชื่อมั่นในแผนที่น้ำใต้ดิน และภาพรวมของชุมชนว่า “เจาะที่ใด ได้น้ำที่นั่น” ช่างเทคนิคทางศุนย์มีชัย พร้อมท่อเจาะคูชีพ ที่สามารถเจาะได้ลึก 100 เมตร ก็วางแผนเจาะตรงจุดสูงสุดของแปลง ซึ่งเป็นจุดที่จะสร้างถังพักน้ำและเป็นจุดที่จะใกล้สายไฟฟ้า 3 เฟส ที่ง่ายต่อการเชื่อม และไม่ต้องเสียเงินค่าขยายเขตไฟฟ้า

“ผมว่ามีน้ำแน่ๆ แต่ พอลึกสัก 40 เมตร ชั้นดิน แปลกๆ พอลึก 60 เมตร ผม ว่าสิ้นหวังแล้ว” ช่างมงคล เล่าให้ฟังเหมือนถอดใจ ทั้ง ประสบการณ์การดูชั้นดิน และผ่านการเจาะนับร้อยๆ

บ่อ บอกว่าบ่อนี้ไม่มีน้ำแน่นอน ขณะเดียวกัน การปรับที่ การไถที่ การวัดแนว วัดแปลง ได้เริ่มมาครึ่งทางแล้ว หากเจาะน้ำบาดาลไม่ได้แล้วที่ลงทุนไป จะทำอย่างไร

“ผมว่าข้างรางรถไฟมีแน่นอน แต่สายน้ำบาดาลอาจคเคี้ยว นาลองสำรวจดู” ช่างสว่าง ช่างเจาะมืออาชีพของศุนย์มีชัยได้เสนอ ทางออกกับสมาชิก ซึ่งสอดคล้องกับพ่อวรชัย รองประธานกลุ่มได้ เสนอว่า “ที่ลาดลงไปใกล้แม่น้ำชี บ้านผมเจาะตื้นๆ มีน้ำออกเยาะ ห่างกันแค่ 100 เมตร น่าจะมีน้ำ” หลากหลายภูมิปัญญาช่วยหาทางแก้

หัวหน้าช่างเทคนิคของศูนย์มีชัย นายชัชวาลย์ วรศรี ได้ให้ข้อคิดว่า “การเจาะน้ำบาดาลในแถบนี้ เหมือนเสี่ยงทาย ผมเคยเจาะจุดนี้ได้ น้ำดีมาก กินได้สบาย แต่ข้ามสนามฟุตบอลโรงเรียนไปกลับได้น้ำกร่อย อย่างไรก็ตามต้องดูสภาพใกล้เคียงว่ามีบ่อบาดาลที่ใช้อยู่เป็นอย่างไร คุณภาพและประสิทธิภาพเป็นอย่างไร” พอวิชัย ประชานใหญ่ เสริมความรู้เพิ่มเติมว่า “ตอนเข้ามีดเวลาเราเดินผ่าน มีไอน้ำๆ ขึ้นมา แสดงว่า จุดนั้นมีตาน้ำใต้ดิน มีน้ำเยอะ ถ้าจะให้รู้สึกดีต้องใส่ไส้กรองหรือผ้าถุงเดินผ่าน” พุดไปหัวเราะไปตามลักษณะคนอาวูโลใจดี

บ่อที่สอง ได้นำใช้ทั้งหมู่บ้าน

การเจาะได้เคลื่อนจากที่เดิมลงไปอีกประมาณ 800 เมตร ข้างและสมาชิกได้ตัดสินใจเอาจุดที่น่าจะมีน้ำแน่นอน (เป็นครั้งที่ 2) และเป็นจุดที่มีสายไฟ 2 เฟส อยู่ใกล้ ช่างชัชวาลย์ วรศรี ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “การสูบน้ำต้องใช้ปั๊มที่จุ่มลงไปใต้น้ำใต้ดิน เรียกว่า ซับเมอร์ส หรือ ซับเมอร์สซิเบิ้ล ปั๊มไฟที่ใช้ต้องเป็น 2 เฟส จึงจะเหมาะต่อกำลังของปั๊ม ส่วนขนาดกำลังแรงม้าขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำใต้ดิน ความลึก ปริมาณน้ำที่สูบไปใช้ ความสูงและระยะห่างของถังเก็บน้ำกับบ่อบาดาล” ฟังดูอาจยุ่งยากกับสมาชิก แต่ทุกอย่างของการก่อสร้าง สมาชิกต้องเข้ามามีส่วนร่วม ชั่งชั่งอย่างที่เคยคิด กลับเป็นการสร้างความรู้ใหม่ให้สมาชิกที่พวกเขาต้องรู้จักรักษา ดูแล เพราะทุกอย่างเป็นของกลุ่ม เป็นของสมาชิก เปรียบเสมือนเป็นของชุมชน ไม่ใช่เป็นสินทรัพย์ขององค์กรภายนอกใดๆ ทั้งสิ้น

หลังจากหย่อนหัวเจาะหมุนลงสู่พื้นดินได้เพียง 3 วัน น้ำที่ใช้ไหลเลี้ยงหัวเจาะถูกดูดไหลลงรูเจาะตลอดเวลา นี่เป็นสัญญาณบ่งบอกว่าเจาะสายน้ำใต้ดินแล้ว ช่วงสว่าง บอกว่า “ปกติหากยังไม่เจาะสายน้ำเราปล่อยน้ำเลี้ยงหัวเจาะ น้ำจะชะล้างดินที่เจาะไหลย้อนออกมาหมดนี้ต้องเจาะสายน้ำใหญ่แน่ๆ” หลังจากมั่นใจว่าเจอน้ำใต้ดินที่มีปริมาณมากเพียงพอจึงได้หยุดการเจาะและเริ่มใช้ลมเป่า หรือภาษาช่างเรียกว่า “ปั๊มเทสท์” เป็นเทคนิคการการสูบน้ำเพื่อนำมาวัดปริมาณอัตราแรงสูบได้เท่าไร กี่ลิตร กี่แกลลอน ต่อนาที หรือชั่วโมง เป็นระยะเวลาติดต่อกัน 8 ชั่วโมง ซึ่งเหมือนกับการตรวจสอบว่าหากสูบตลอดเวลาตามปริมาณการใช้น้ำจะมีเพียงพอเพียง นี้เป็นหลักคิดให้กับชุมชนว่า ทรัพยากรดินของชุมชน ต้องช่วยกันดูแลรักษา และใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปริมาณน้ำ 140 แกลลอนต่อนาที จากบ่อบาดาลลึก 42 เมตร ก็เพียงพอต่อสมาชิก 26 คน และยังเพียงพอต่อการนำไปใช้ประโยชน์อื่นๆ อีกด้วย และความโชคดีอีกอย่างคือคุณภาพของน้ำใต้ดินดีมากเหมาะต่อการเกษตรและบริโภค

ได้น้ำเพียงพอ...แต่ต้องหาไฟฟ้าเพิ่ม

ช่างเจาะน้ำบาดาล และแกนนำได้หารือกันถึงไฟฟ้าที่จะขยายเขตมาจุดสูบบ่อบาดาล ซึ่งวัดระยะทางประมาณ 800 เมตร หากมีการขยายเขตต้องใช้งบประมาณเรือนแสนมาเป็นเงินลงทุนก่อสร้างระบบไฟฟ้า ด้วยความที่เคยเป็นลูกจ้างของศูนย์พัฒนาปศุสัตว์ท่าพระ ที่มีเขตแดนติดกับโครงการ และมีหม้อแปลงไฟอยู่ใกล้บ่อบาดาลมาก

ที่สุด พ่อวิชัย พ่อวรชัย และแกนนำจึงเข้าไปขอความอนุเคราะห์จากผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาปศุสัตว์ ในการขอต่อไฟจากหม้อแปลงมาทำโครงการธนาคารผัก โดยทางกลุ่มจะชำระเงินค่าไฟตามมิเตอร์ที่ระบุด้วยความผูกพันกับลูกน้องเก่า และต้องการให้ชุมชนรอบๆ สถานที่ราชการมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น คำว่า “ยินดีช่วยเหลือ” หลุดออกจากปากท่านผู้อำนวยการในทันที

เกือบถูกระงับโครงการเพราะตัดต้นไม้ใหญ่ในเขตรถไฟ

ทุกวัน เกือบ 1 เดือนเต็ม สมาชิกทุกคนมาร่วมตัดต้นไม้ วางท่อ ปรับปรุงดิน ด้วยความที่ต้องการให้แปลงของกลุ่มมีความสวยงามพื้นที่สะอาด สมาชิกบางคนได้ขึ้นไปริดกิ่งไม้เต็งที่มีขนาดใหญ่ เพื่อไม่ให้มีร่มเงาสำหรับพืชที่จะปลูกใหม่ วันรุ่งขึ้นนายตรวจรถไฟได้เข้ามาพบกลุ่มพร้อมแจ้งว่า ผิดระเบียบการรถไฟ ด้วยสมาชิกตัดต้นไม้ใหญ่ ซึ่งเป็นสมบัติของการรถไฟ เป็นการละเมิดกฎที่เคยแจ้งไว้ ส่งผลให้อาจต้องล้มเลิกโครงการ ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของสมาชิก ได้สร้างความตกใจและความโกลาหลให้กับกลุ่ม เพราะว่างานก่อสร้างเดินหน้ากว่าร้อยละเจ็ดสิบ ดังนั้นแกนนำกลุ่มและเจ้าหน้าที่ทางการรถไฟได้แจ้งต่อศูนย์มีชัยต่อไปในการหาทางออก คุณกิตติศักดิ์ ได้เล่าให้ฟังอย่างครั้นครวว่า “ก่อนหน้านี้ไม่กี่เดือน รถแทรกเตอร์ที่กลุ่มโครงการธนาคารผักทำพระจ้างเหมาปรับดิน ไปทำต้นไม้ล้มขวางรางรถไฟ และมีขบวนรถไฟมาพอดี ทำให้ระบบบังคับล้อเสียหาย แต่ผู้รับเหมายินยอมชำระค่าเสียหาย ดีแต่ขบวนรถไฟไม่ตกวาง อย่างนั้นเป็นข่าวใหญ่โตแน่

มาครั้งนี้เจอต้นไม้ใหญ่ แต่เข้าไปดูแล้ว เป็นการตัดทอนกิ่ง ซึ่งศูนย์มีชัยได้เข้าไปร่วมหาทางออก และให้คำรับรองว่าจะช่วยให้สมาชิกปฏิบัติอยู่ในกรอบมากขึ้น เรื่องจึงลงเอยด้วยดี” ซึ่งพ่อวรชัยเล่าว่า “เจอปัญหาไป แก้ไป ขออย่าให้พวกเราท้อ ดังนั้นพวกเรามีวันนี้ได้ เพราะเจอแต่สิ่งหนักๆ ตอนแรกเริ่ม”

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อชุมชน

นายสนธิ สุวรรณศร ผู้อำนวยการศูนย์มีชัยบ้านไผ่ ได้ให้ข้อมูลว่า “โครงการธนาคารฝักริมทางรถไฟ ได้เริ่มครั้งแรกที่ริมทางรถไฟเขตเทศบาลนครขอนแก่นตรงข้ามโรงเรียนแก่นนคร จากนั้นได้ขยายผลมาที่สองข้างทางรถไฟบ้านหนองบัวดีหมี ตำบลท่าพระ จนมาถึงสองฝั่งทางรถไฟข้างสถานีรถไฟท่าพระ และส่งผลต่อกลุ่มโครงการธนาคารฝักบ้านราชการ กลุ่มนี้”

ผอ.สนธิ เล่าต่อว่า กลุ่มบ้านราชการจะฉีกแนวรูปแบบกิจกรรมที่แตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ ที่ปลูกฝัก มาเป็นปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ที่ให้ผลผลิตและรายได้ที่ดีมาก

ผอ.สนธิ ขยายความรู้ให้ฟังอีกว่า “บทบาทหนึ่งที่เราต้องทำคือดูแลและสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ดูความต้องการ และจะตอบสนองให้เขาอย่างไร ที่สำคัญ ทำแล้ว เขาพอใจและเขาจะทำต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน ศูนย์มีชัยและเจ้าหน้าที่ของเราไม่ได้เก่งทุกอย่าง บทบาทการประสานงานจึงเป็นหน้าที่สำคัญ ด้วยภาพลักษณ์ทางศูนย์ฯ งานของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ซึ่งเป็นต้นสังกัดที่เด่น

และมีผู้บริหารระดับสูงที่รู้จักกันแพร่หลาย ส่งผลให้การขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ เป็นไปอย่างราบรื่น” สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักข้อหนึ่งของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ที่ว่า “เพื่อสนับสนุนและร่วมมือกับหน่วยงานของภาครัฐ”

ศูนย์มีชัยบ้านไผ่ มีชื่อเป็นทางการว่า “ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสานบ้านไผ่” ขึ้นตรงกับสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนสาธารณประโยชน์ โดยมี นายมีชัย วีระไวทยะ ต้นตำรับวางแผนครอบครัวและป้องกันโรคเอดส์ของประเทศไทย เป็นผู้อำนวยการและนายกสมาคมฯ เป้าหมายหลักของศูนย์ฯ ในการพัฒนาชนบท คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้ดีขึ้น ยกกระดานรายได้ให้สูงขึ้น ขยายโครงการเข้าสู่แหล่งทุน เพิ่มการเรียนรู้ด้านสาธารณสุขมูลฐานให้สุขภาพดีขึ้น และเพิ่มพูนความรู้ด้านอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ด้านการจัดกลุ่มให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมและพึ่งตนเองได้ นอกจากนั้นศูนย์มีชัยบ้านไผ่ยังได้ดำเนินโครงการธุรกิจเพื่อสังคม ด้วยการเชิญนักธุรกิจ บริษัทต่างๆ เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาโครงการคุณภาพชีวิต และสนับสนุนพัฒนาอุตสาหกรรมในชุมชน คุณกิติศักดิ์ จักลยา เล่าความเป็นมาของกรณีโรงงานผลิตเสื้อผ้าและรองเท้าในก๊อ ในศูนย์บ้านไผ่ว่า “สมาคมส่วนกลางประสานบริษัท สหยูเนี่ยน มาร่วมลงทุนตั้งโรงงาน ผลิตเสื้อผ้าส่งออกประเทศอิตาลี และผลิตชิ้นส่วนรองเท้าในก๊อส่งออก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 มีพนักงาน 200 คน จนปัจจุบัน ปี พ.ศ.2547 มีพนักงานถึง 1,400 คน สามารถสร้างรายได้เป็นค่าแรงถึง 90 ล้านบาทต่อปี ช่วยให้คนในหมู่บ้านมีคนงานเยอะ และหลายร้อยชีวิตกลับจากกรุงเทพฯ มาทำงานที่นี่ ชีวิตครอบครัวเริ่มอบอุ่นขึ้น ้วยแรงงานเริ่มเห็นในหมู่บ้านมากขึ้น”

ภายในพื้นที่ 20 ไร่ ทางศูนย์บ้านไผ่ ประกอบด้วยอาคาร
โรงงานต่างๆ ถึง 10 โรง แต่รอบๆ โรงงานได้รับการปรับปรุงภูมิทัศน์
ด้วยการปลูกไม้ยืนต้น ไม้พุ่มบ้าน สมุนไพร ไม้ผล ด้วยการนำน้ำจาก
โรงงานมาบำบัดแล้วสูบไปรดต้นไม้อีกต่อหนึ่ง ทำให้ต้นไม้เขียวตลอด
ปี จนมองเห็นสภาพเป็น “โรงงานในป่าใหญ่” นอกจากนี้ บางส่วนของ
พื้นที่ถูกแบ่งเป็นแปลงสาธิต ทำกิจกรรมด้านการเกษตรที่ให้ผลตอบ
แทนสูงในพื้นที่เล็กๆ ซึ่งเรียกว่า “มินิฟาร์ม” ต้นแบบเป็นอย่าง
กิจกรรมเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน และสมาชิกในโครงการธนาคารผัก

สามพลังประสาน

ศูนย์มีชัยบ้านไผ่ เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้การสนับสนุน
เทคโนโลยีระบบชลประทานแบบท่อขนาดเล็ก หรือที่รู้จักในนาม
โครงการธนาคารผัก รวมทั้งเป็นองค์กรช่วยประสานงานกับภาครัฐ
และเอกชนต่างๆ ให้เข้ามาสนับสนุนให้เกิดโครงการเกษตรริมทางรถไฟ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประสานกับการรถไฟแห่งประเทศไทยในการ
ขอเช่าที่ดินขนาดกว้าง 40 เมตร ยาว 1,000 เมตร ขนานทางรถไฟ ที่
สามารถแบ่งให้สมาชิกได้คนละ 800 ตารางเมตร หรือ 2 งาน โดยการ
รถไฟคิดค่าเช่า ตารางเมตรละ 0.75 บาทต่อปี หรือ 1,200 บาท ต่อไร่
ต่อปี ซึ่งนับว่าเป็นผืนดินที่มีค่ามหาศาลสำหรับชาวบ้านที่ไม่เคยคาด
คิดว่าจะมีโอกาสมีที่ดินทำกิน

ขณะที่ทางศูนย์มีชัยบ้านไผ่ไม่มีงบประมาณในการก่อสร้าง
และปรับปรุงคุณภาพดิน จึงได้ประสานงานกับ ธกส. ในด้านสินเชื่อ
เพื่อการเกษตร โดย ธกส. ให้กู้รายละ 20,000 บาท เป็นค่าระบบก่อสร้าง

15,000 บาท และค่าปัจจัยการผลิต 5,000 บาท

การก่อสร้างดำเนินด้วยกลุ่มชาวบ้าน เปรียบเสมือนการสร้างความเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมต่อโครงการ ขณะที่ทางองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้ามาสนับสนุนโครงการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีระบบชลประทานแบบท่อขนาดเล็ก ส่วนแรงงานการก่อสร้างพัฒนาชาวบ้านต้องช่วยกันก่อสร้างเอง ดังนั้น แต่ละวันสมาชิกทั้ง 26 คน ต้องมาระดมกำลังกันก่อสร้าง 1) ถังน้ำ สูง 6.60 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 เมตร บรรจุน้ำได้ 20,000 ลิตร 2) ระบบท่อยาวกว่า 1,000 เมตร ทำในแปลงปลูกและสายหลัก 3) บ่อพักน้ำในแปลงและมีเตอร์ 4) ที่รวมกลุ่มเรียนรู้ และห้องน้ำ 5) การปรับสภาพที่ดินและปรับปรุงดิน และ 6) ระบบไฟฟ้าควบคุมอัตโนมัติ

น้ำคือชีวิต : ปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดกลุ่ม

จากการพูดคุยกับสมาชิก ทั้ง 26 คน พบว่า ส่วนใหญ่ที่เข้ากลุ่มต้องการระบบชลประทานเพื่อใช้ในการเกษตรและที่ดินทำกินใกล้ชุมชน นอกจากนี้ ทั้งหมดกล่าวว่า ต้องการมีรายได้เสริมจากการทำกิจกรรมด้านการเกษตร ขณะที่บางคนกล่าวว่าต้องการฝึกให้สมาชิกในครัวเรือนรู้จักปลูกพืชผักและไม้ดอกได้ตลอดปี และที่สำคัญสมาชิกบางคนกล่าวว่า ต้องการเป็นสมาชิกกลุ่มเนื่องจากระบบที่มีการจัดการและกองทุนช่วยเหลือสมาชิก ดังที่ฟอวรัชย์ บอกว่า “โรงงานได้ก โรงงานเปียร์ลีโอ เปียร์สิงห์ อยู่ใกล้ๆ เรา เขาก็เอาน้ำมาจากใต้ดินในเขตพื้นที่บ้านเรานี้ละมาทำสินค้าจำหน่าย แล้วทำไมเราไม่เอามาสร้างรายได้บ้าง” ขณะเดียวกันฟอวรัชย์ได้กล่าวเสริมว่า “บ้านเราใกล้แม่น้ำชีแค่นี้คนเดียว แต่เราขาดเครื่องมือและวิธีการนำน้ำมาใช้” ซึ่งหากใครไปเห็น

ก็คงพบสภาพจริงดังพ่อกั้สองกล่าว คือ สมบูรณ์ทั้งน้ำผิวดินของแม่น้ำ
ชีและมากมายด้วยน้ำบาดาลใต้ดิน แต่การนำมาใช้อย่างขาดเทคโนโลยี
และผู้มาเสนอแนะ

หลากหลายกิจกรรมในแปลงเกษตรริมทางรถไฟ

พื้นที่ขนาด 2 งาน หากทำแบบประณีตจริงๆ และเอาใจใส่
เพียงพอก็สามารถสร้างรายได้และผลิตอาหารได้มากมาย กิจกรรม
ส่วนใหญ่ของสมาชิก เน้นการปลูกไม้ดอก ทั้งนี้เนื่องจากว่าสมาชิกส่วน
ใหญ่มีประสบการณ์ อบรม เรียน ตลาด และรู้จักการเพิ่มมูลค่าให้กับผล
ผลิตของตนเอง

ดอกมะลิ ดอกแอส-
เตอร์ ดอกดาวเรือง เดย ดอก
บานไม่รู้โรย ดอกรัก ดอก
สร้อยทอง ดอกจำปี และ
อีกหลายชนิดที่ปลูกในแปลง
ของแต่ละคน หากเปรียบเทียบ
เทียบกันหมดแล้ว มะลิ เบญจมาศ แอสเตอร์ และดาวเรือง คือ ดอกไม้
หลักของสมาชิก

นอกจากนี้ สมาชิกหลายคนปลูกผักไว้บริโภคและจำหน่าย
ผักที่ปลูกส่วนใหญ่ เป็น แมงลัก โหระพา คื่นช่าย กวางตุ้ง และไม้ผล
ปลูกตามขอบแนวรั้ว โดยเลือกไม้ผลที่อายุสั้นและไม่สูงเกิน ตามข้อ
บังคับของการรถไฟ เช่น กัลยัม มะละกอ

สมาชิกประมาณ 3 ราย ที่มีการเลี้ยงสัตว์ในแปลง ดังเช่น เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว ซึ่งได้อาศัยมูลจากสัตว์เหล่านี้มาใช้ในแปลงเกษตร และที่สำคัญประการหนึ่ง คือ สมาชิกจำนวน 6 ครอบครัวที่ขออนุญาต ปลุกบ้านเรือนอาศัยในแปลงเกษตรริมทางไฟโดยยึดตามกฎหมายของการรถไฟคือ สร้างด้วยวัสดุและแบบที่รื้อถอนได้ง่าย สูงไม่เกิน 2.5 เมตร และไม่ติดรางรถไฟ จึงนับได้ว่าโครงการนี้ ให้ดิน ให้น้ำ แก่ผู้ด้อยโอกาสแท้จริง ซึ่งป่าไผ่หรือนางทองฮวด ชาญสุด หนึ่งในสมาชิกกลุ่มเล่าให้ฟังว่า “สามีกะเขียนแล้ว หากไม่มีกลุ่ม ไม่มีโครงการให้เข้าร่วม ไม่รู้ว่าจะไปปลุกบ้านพักพิงที่ไหน เป็นบุญของครอบครัวดิฉันแล้วที่มีโครงการเข้ามาช่วย”

จุดเด่นที่สำคัญของกลุ่มนี้ คือ เป็นแปลงปลูกดอกไม้คุณภาพดี ป้อนตลาดขอนแก่น และเป็นไม้ดอกปลอดสารพิษ ด้วยกลุ่มได้ใช้สารชีวภาพและปุ๋ยหมักในแปลงไม้ดอกเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ การบริหารจัดการกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ กลุ่มยังคงสามารถบริหารจัดการ แบ่งสรรการใช้ น้ำ ควบคุมและสนับสนุนสมาชิก แบ่งสรรเงินปันผล รวมทั้งการดูแลรักษาเทคโนโลยีของระบบชลประทานแบบธนาครักษ์ให้ทั้งหมด กล่าวคือ หากระบบน้ำเกิดขัดข้อง กลุ่มสามารถซ่อมเองได้

การใช้ช่องทางตลาดและต่อรองราคากับคนซื้อ เป็นจุดที่น่าสนใจประการหนึ่งทางกลุ่ม ที่สามารถขยับราคาไม้ดอกของตนเองให้ได้ราคาสูง ประกอบกับร่องประธาน ที่ชอบจดชอบเขียนสถิติด้านราคาดอกไม้ในแต่ละฤดูกาล ดังพ่อวรชัย บอกว่า “ผมจดไว้หมดว่ารายได้ของปีไหนราคาไม้ดอกจะดี และนำมาวางแผนปลูก ดังเช่น ทุกวันพระ ทุกวันสำคัญทางศาสนา นอกจากนั้นก็วางแผนให้ดอกไม้ออกสู่ตลาด

ในช่วงวันลอยกระทง วันรับปริญญาของมหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาสารคาม วันเกษตรอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ดังนั้น ดอกไม้ของกลุ่มผมจึงได้ราคาดีตลอดปี”

การร้อยมะลิขายและทำชูดอกไม้ไหว้พระ คือ จุดเด่นอันหนึ่งของกลุ่ม ที่สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตของคน ดังที่แม่ใบ แกนนำคนสังคมคนหนึ่งของกลุ่มกล่าวว่า “วันสำคัญของไทย เป็นวันที่จำหน่ายมะลิให้มาก เช่น เฉพาะวันแม่ วันเดียวได้เกือบ 3,000 บาท ส่วนวันธรรมดาอย่างต่ำก็ไม่ใช่น้อยกว่า 1,000 บาท จากการร้อยมะลิขายตามสี่แยกไฟแดง” แม่ใบเล่าเพิ่มเติมว่า หลังจากพ่อวรชัย แนะนำให้ใช้น้ำหมักชีวภาพ สามารถกำหนดวันออกดอกของมะลิได้ง่าย และที่สำคัญ ต้นจำปี จำปา 2 ต้น ก็ให้ดอกตลอดปี ซึ่งแต่ก่อนต้องสั่งจากกรุงเทพฯ ดอกละ 0.75-1 บาท มาร้อยพวงมาลัยขาย

กระท่อมไม้ดอก ซึ่งเป็นโรงเรียนเล็กๆ คล้ายห้องเรียนจำนวน 2 หลัง สำหรับการสอนและบรรยายแก่ผู้สนใจ รวมทั้งเป็นสถานที่สาธิตการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยหมักและกระบวนการผลิตไม้ดอกชนิดต่างๆ สิ่งก่อสร้างดังกล่าวสร้างจากทุนของกลุ่มและสร้างโดยสมาชิกแทบทั้งสิ้น ตั้งแต่โครงการในปี 2544 จนปัจจุบัน มีเกษตรกรไม่น้อยกว่า 3,000 คน (รวมทั้งคนไทยและต่างประเทศ) เข้ารับการฝึกและดูงานจากกลุ่มเกษตรริมทางรถไฟแห่งนี้ และน่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ ค่าสอน ค่าบรรยายมอบเข้าบัญชีกลุ่มทั้งหมด

จุดสำคัญอันหนึ่งของกลุ่มนี้คือ การใช้สารอินทรีย์ในแปลงเกษตร ด้วยการที่กลุ่มสนับสนุนให้สมาชิกมาใช้สารสกัดชีวภาพปุ๋ยหมักเพื่อปรับปรุงดินให้ดีก่อนปลูกพืช ทำให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ ตลาดมีความพอใจและให้ราคาดีกว่าที่อื่น

จุดเด่นอีกประการหนึ่งคือ แกนนำ เช่น ฟอวรัชัย เป็นหมอดินอาสาที่ได้สร้างเครือข่ายอย่างมากมาย และทำเป็นแบบอย่าง พร้อมอุทิศตนเพื่อการพัฒนาคุณภาพดินและพัฒนาการผลิตพืชผัก ไม้ดอก ปลอดภัยไร้พิษ อย่างต่อเนื่อง จนปัจจุบันให้กลายเป็นหมอดิน อำเภอเมืองขอนแก่น และเป็นวิทยากรบรรยายให้กับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ อยู่เสมอ

ประการสุดท้ายที่นับว่าเป็นจุดที่สำคัญ คือ สมาชิกทำกิจกรรมต่อเนื่องตลอด ทำให้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัวตลอดเวลา รวมทั้งแปลงเกษตรอยู่ใกล้ชุมชน ใกล้ตลาดและอยู่ติดรางรถไฟทำให้ผู้คนเกิดความสนใจเข้าไปศึกษาดูงานและติดต่อซื้อผลผลิตภายในแปลงเป็นจำนวนมาก การที่แปลงเกษตรของกลุ่มอยู่ใกล้รางรถไฟดังกล่าวทำให้พื้นที่แลดูเป็นระเบียบ สวยงาม เป็นการดูแลพื้นที่ของการรถไฟให้ดูดีไปด้วย รวมทั้งเป็นการป้องกันการบุกรุกถือครองที่ดินของการรถไฟอีกด้วย

สร้างสวนดอกไม้ สร้างสุขภาพทั้งใจกาย

“การป้องกัน”เป็นคำที่หลายฝ่ายพยายามนำมาใช้กับทุกสังคม เพื่อเป็นเกราะต้านทานสิ่งเลวร้ายต่างๆ แน่นอนละเอียดดีและถูกกว่า “การรักษา” เป็นหลายเท่า ประเด็นสำคัญการป้องกันสังคม คนในชุมชนสามารถทำได้ สมาชิกในครัวเรือนก็สามารถดูแลและร่วมมือกันได้ สิ่งที่เป็น “เกราะ” ป้องกันโรคและทำจิตใจให้ผ่องแผ้วได้ง่ายและราคาถูก คือ “ออกกำลังกาย”

การออกกำลังกายเหมือนกับการทำสมาธิในประเด็นเกี่ยวกับมิติเวลา ทำให้ไหนและเวลาใดก็ได้ขอให้ส่วนต่างๆ ของร่างกายได้เคลื่อนไหวและเหมาะสมต่อสุขภาพ

เช่นเดียวกันสมาชิกเครือข่ายเกษตรริมทางรถไฟบ้านราชการท่าพระขอนแก่น ที่มองเห็นการทำสวนไม้ดอกทำงานในแปลงเกษตรคือการออกกำลังกายชนิดหนึ่ง พ่อวิชัย ประธานใหญ่ บอกว่า เมื่อเริ่ม

โครงการใหม่ๆ พ่อวิชัยพลาดท่าล้มลงหัวเกือบฟาดพื้น โชคดีที่แขนข้างหนึ่งพอมีกำลังพอเหนียวรั้งไว้ได้ พอลุกได้หน่อยก็เริ่มเดินระยะทาง 5-6 เมตร เข้า-เย็น ขณะที่จิตใจยังนึก ยังคิดถึงแปลงมะลิที่อยู่ในโครงการ ยังห่วงโครงการธนาคารผักที่เป็นผู้จุดประกายพร้อมกับพ่อวรชัย จวบจนวันหนึ่งเมื่อปลายปีที่แล้ว แม่ไบบรรยาคุงทุกซ่คุ้ยากเห็น ว่า หากอยู่แต่บ้านเดินไปเดินมาคงเบื่อน่าดู และพ่อวิชัยคอยแต่บ่นถึงแปลงไม้ดอกจึงได้พาพ่อวิชัยไปที่แปลง แม่ไบบอกว่า “ไม่น่าเชื่ออาการพ่อวิชัยที่หงอยๆ มานานกลับสดชื่น ยืนด้วยไม้เท้า ตามองไปยังแปลงมะลิ คุณสมาชิกที่มาช่วยเก็บดอกมะลิให้ มองดูต้นจำปีที่เติบโตจากปุ๋ยน้ำชีวภาพสูตรของกลุ่ม พ่อเขาอยากเดินไปในแปลง แต่ห้ามไว้ บอกว่าขอให้แข็งแรงกว่านี้จะพาไปรดน้ำเอง”

ด้วยการได้พบเพื่อนสนิทมากขึ้น ได้เดินดูแปลงไม้ดอกบ่อยขึ้น จนวันหนึ่งภาพที่ปรากฏ คือ พ่อวิชัย ถือสายยางรดน้ำได้เอง ปราศจากไม้เท้าค้ำยัน ยกเว้นแต่เดินบริเวณที่เป็นหลุมเป็นบ่อ พ่อวิชัยบอกว่า “ผมไม่ตายแล้ว ดูลิ ต้นมะลิ ต้นจำปี เห็นผมมารดน้ำทุกวัน มันโตน่าดูเลย วันแม่ปีนี้ 3,000-4,000 บาท อยู่ในกระเป่าผมแน่” พุดคุยแววดตาเปี่ยมสุขพร้อมหัวเราะทำทนายสุขภาพกายของตนเอง นี่แหละ แม้ว่าสุขภาพกายจะไม่แข็งแรงสมบูรณ์เพียงพอ แต่สุขภาพจิตแกร่ง มีใจต่อสู้ รู้จักพอและเจือจานในสิ่งที่มี แค่นี้ชีวิตพ่อวิชัย ก็สุขยามแก่

ทุกวันพ่อวิชัยมาแปลงมะลิในโครงการพร้อมรดน้ำ ดูแลคนรับจ้างร้อยพวงมาลัย ดูแลการรับซื้อมะลิจากสมาชิกและกำกับการนำไปจำหน่าย ที่สำคัญคอยกำชับการให้ปุ๋ยและสารไล่แมลงอินทรีย์ นอกจากนี้พ่อวิชัยยังคอยมาช่วยดูแลกลุ่มมากขึ้นหลังจากนอนมายาวเป็นปี

แม่ไบบังมีประสบการณ์ที่ปวดร้าวจากการปลูกมะลิมายาวนาน แม่ไบบเล่าให้ฟังว่า “แต่ก่อนพ่นสารเคมีเยอะ กลัวผลผลิตไม่ได้ พ่นแต่ครั้งเห็บมันน่าดู แต่ก็สู้ จนวันหนึ่งจุมุกของดิฉันไร้ความรู้สึก ดมกลิ่นไม่ได้ เป็นอย่างนี้มานานนับ 4-5 ปี จนพ่อวิชัยและพ่อวรชัยพากันเริ่มโครงการธนาคารผักและเน้นไม่ใช้สารเคมี พ่อวรชัยเอาปุ๋ยน้ำสารไล่แมลงมาให้ซึ่งไม่น่าเชื่อว่าจำปีออกดอกตลอดปี แต่ก่อนซื้อจากปากคลองตลาดดอกละ 1 บาท” แม่ไบบเล่าต่อว่า ได้พากันไปร่วมงานที่ศูนย์มีชัยและไปพบซาโมโรเฮยะที่ศูนย์วิจัยพืชไร่นอนแก่น ซึ่งระบุว่า มีสรรพคุณแก้ภูมิแพ้ แม่ไบบจึงซื้อมาทดลอง 2 กล่อง 70 บาท “เหมือนฝันเลย ดิฉันขงตี้มเหมือนซา 2 เดือน การรับกลิ่นของจุมุกเริ่มได้สัมผัส

และกลายเป็นปกติในเดือนต่อมาคิดว่าได้สิ่งดีทั้งสองอย่าง คือ งดการ
ฉีดสารเคมีในแปลงเป็นเวลานาน และสารบางตัวจากซาโมโรเฮยะ”

ผืนดินทำกินพลิกฟื้นชีวิต

ใครเลยจะรู้ว่า คนระดับรากหญ้าต้องการสิ่งสำคัญ คือที่ดิน
ปลูกบ้าน ที่ทำกิน ที่เป็นสมบัติมหาศาลสำหรับพวกเขา แม้จะมีเพียง
น้อยนิด ก็ประเสริฐสุดแล้วสำหรับคนยากจนในชนบท คนเฒ่าคนแก่
บอกว่า “สร้างความมั่นคงให้กับชีวิตของคนกลุ่มนี้ เหมือนทำบุญอุทิศ
หลายๆ กอง”

ยายเลิศ มีสามีทำงานในศูนย์พัฒนาปศุสัตว์ท่าพระขอนแก่น
สามีเกษียณได้หลายปีด้วยรายได้จากเงินเดือนยังพอประทังชีวิตครอบครัว
ให้พออยู่พอกินตามชีวิตชนบท โชคร้ายมาถึง เมื่อสามีได้เสียชีวิต
ไป ทั้งยายเลิศกับลูกชายวัยหนุ่มที่พิการขาทั้งสองข้างสู้ชีวิตตามลำพัง
เมื่อมีโครงการธนาคารผักเริ่มในหมู่บ้าน ยายเลิศขอเข้าร่วมทันทีโดย
ไม่รีรอ ทุกคนเห็นด้วย แต่ยายเลิศไม่มีเงินชำระค่าระบบก่อสร้าง จึงได้
เข้าร่วมขอกู้เงินจาก ธกส. แต่สมาชิกไม่มีใครยอมค้ำประกันเพราะกลัว
ยายเลิศและลูกชายทำงานในแปลงเกษตรหาเงินคืนธกส. ไม่ได้ พ่อ
วรชัยเล่าด้วยเสียงสะท้อนว่า “ผมและพ่อวิชัย ค้ำประกันให้แกเอง
หากไม่ช่วยกันยามนี้ จะช่วยยามไหน และผมพยายามฝึกลูกชายแก
ให้เก่ง รู้ไหม ลูกชายแก “เจ้าหล่อย” ปลูกดาวเรืองได้งามกว่าผม”

ความสนใจที่มีผืนดินทำกินขนาด 2 งานพร้อมมีระบบน้ำยาย
เลิศและลูกชายขยันขันแข็งลงแปลงได้ผลผลิตดีกว่าคนแข็งแรงปกติ

ที่น่าสนใจ คือ ยายเลิศ ขำระหนี่ ธกส. แทบทุกงวด วันหนึ่งโชคร้าย มาตามขัด ยายเลิศไปตรวจที่โรงพยาบาล ผลออกมา คือ ยายเลิศ เป็นมะเร็งปากมดลูก ถ้าเป็นคนอื่นคงนั่งเศร้าและรอวันที่จะมาถึง แต่ ยายเลิศผู้มีลูกชายพิการคนเดียวกลับมีจิตใจที่เข้มแข็งกว่าเดิม มาทำงานที่แปลงปกติ มีสมาชิกบอกว่าหญ้าปักกิ่งรักษาได้ ยายเลิศก็ ปลุกไว้ 2-3 ตารางเมตร เอาไว้ต้มกินจนทุกวันนี้ ยายเลิศพร้อมลูกชาย วัยรุ่นที่มีแกนเพลารถเข็น 2 ล้อ เป็นพาหนะมีสุขภาพใจที่เข้มแข็ง สุขภาพกายเริ่มดีขึ้น รดน้ำได้ ชุดดินได้ เดินไปมาได้ปกติ ยายเลิศ บอกว่า “ถ้าไม่มีแปลงเกษตรคงลำบาก นี่พอให้มีรายได้ พอทำให้ ร่างกายแข็งแรง อยากจะให้หลวงอนุญาตให้เราเช่าที่ดินได้ตลอด เจ้า หล่อยจะได้มีที่ดินทำกินกับเขาบ้าง”

ยายเลิศบอกไม่ได้หรอกว่าสุขภาพดีเป็นอย่างไร แต่ยายเลิศ บอกได้ว่ามะเร็งไม่ได้ทำให้แกนอ่อนแอเช่นคนอื่น มะเร็งหยุดแก็ไม่ให้ มาปลูกดอกไม้ไม่ได้ แต่เหนือสิ่งอื่นใดจิตใจที่เข้มแข็งและความมุ่งมั่น เพื่อสร้างฐานะช่วยลูกชายพิการนั้นใหญ่หลวงยิ่งนัก

จดบันทึก...หนึ่งในจุดเด่นของผู้นำ

พอorschyle ให้ฟังว่า การจดบันทึกเป็นสิ่งที่ฝึกทำและทำจน เป็นนิสัย มีอะไรก็จดหมด โดยเฉพาะวิธีการปฏิบัติในแปลง ข้อมูล ต่างๆ ที่ขาดไม่ได้ คือ ราคาของดอกไม้ชนิดต่างๆ ในแต่ละฤดูกาล บันทึกหนึ่งที่น่าสนใจ คือคุณสมบัติด้านธาตุอาหารของสารอินทรีย์วัตถุ ที่มีในชุมชนและข้อมูลที่บันทึกไว้ ที่พร้อมเผยแพร่ต่อมีดังนี้

ชนิดของอินทรีย์วัตถุ	ธาตุอาหาร		
	ไนโตรเจน	ฟอสฟอรัส	โปแตสเซียม
1. ชั่งข้าวโพด	X	X	XXX
2. ต้นข้าวโพด	X	X	X
3. ฟางข้าว	XX	X	X
4. รำข้าว	XX	X	X
5. เปลือกถั่วลิสง	X	X	X
6. น้ำตาล	X	XXX	X
7. กระจุกปลา	XX	XX	XX
8. ก้านกล้วย	X	XX	XXX
9. เปลือกต้นกล้วย	X	XX	XXX
10. ใบคอย	X	XX	XXX

หมายเหตุ : X หมายถึง มีน้อย
 XX หมายถึง มีปานกลาง
 XXX หมายถึง มีมาก

พ่อร์ชัย แปลความหมายให้ฟังว่า เปลือกถั่วลิสง และต้นข้าวโพดมีธาตุอาหารทั้ง 3 ชนิดน้อย ขณะที่กระจุกปลาให้ธาตุอาหารโดยภาพรวมแล้วดีทีเดียว อย่างไรก็ตามอินทรีย์วัตถุต่างๆ ก็ช่วยปรับปรุงโครงสร้างของดินให้ดีขึ้นทีเดียว หากต้องการให้เพิ่มปริมาณธาตุอาหารแล้ว พ่อร์ชัย บันทึกในสมุดว่า ต้องใส่ปุ๋ยมูลสัตว์ประเภทต่างๆ ซึ่งมีธาตุอาหารครบดังนี้

ประเภทมูลสัตว์	ความชื้น %	ปริมาณธาตุอาหาร		
		ไนโตรเจน	ฟอสฟอรัส	โปตัสเซียม
1. มูลโคสด	47	1.1	0.4	1.6
2. มูลกระบือสด	57	1.1	0.7	1.5
3. มูลกระบือแห้ง	10	1.0	0.7	1.7
4. มูลเป็ดสด	32	1.1	1.3	0.9
5. มูลเป็ดแห้ง	8	0.8	1.8	0.4
6. มูลไก่	9	2.7	6.3	2.0
7. มูลค่างควา	9	3.1	2.4	1.6
8. อุจจาระหมัก	-	2.2	2.1	0.7

พ่อวรชัยอธิบายว่า “ตัวเลขความชื้นสูงๆ หมายถึงมูลต่างเปียกและเลย หากตัวเลขต่ำๆ ต่ำกว่า 15-20 เปอร์เซ็นต์ ก็เป็นของแห้ง มูลสัตว์ ที่มีคุณภาพสูง คือมูลไก่ และมูลค่างควา แต่อย่าลืมนมคนละดีทีเดียว” พ่อวรชัยส่ายหัว อีกว่า ตัวเลขธาตุอาหารเทียบจากปริมาณ 100 กิโลกรัม เช่น มูลไก่ 100 กิโลกรัม จะมีธาตุไนโตรเจน 2.7 กิโลกรัม แฉงข้อมูลเป็นฉากๆ อย่างนี้สมกับเป็นหมอดินอาสาระดับตำบลจริงๆ

ข้อมูลแน่น ทั้งสูตรปุ๋ยและปริมาณใช้

ในการแนะนำการเกษตรหรือผู้ใส่ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำชีวภาพ สูตรไล่และกำจัดแมลง จะเกิดปัญหามากด้านการชั่ง ตวง วัด เนื่องจากว่าผู้แนะนำมักแนะนำในมาตราวัดของต่างประเทศ เช่น ซีซี มิลลิเมตร กรัม การที่เกษตรกรไทยรู้จักมักคุ้นกับระบบแบบชาวบ้าน เช่น ช้อนโต๊ะ ช้อนชา ชีด ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว พอวรชัยได้จัดไว้ และแนะนำเปรียบเทียบมาตรา การใช้ง่าย ๆ ดังนี้

1 ช้อนโต๊ะ	=	20 ซีซี
5 กรัม	=	10 ซีซี
1 ช้อนแกง	=	15 กรัม (ของแข็ง)
1 ช้อนแกง	=	30 ซีซี (ของเหลว)
1 ลิตร	=	1,000 ซีซี
20 ซีซี	=	20 มิลลิลิตร
1 กิโลกรัม	=	1,000 กรัม
1 ชีด	=	100 กรัม
1 ช้อนชาพูน	=	10 กรัม

สำหรับสูตรปุ๋ยและสูตรไล่แมลงต่างๆ พอวรชัยได้บันทึกไว้หลากหลายสูตร แต่ที่ใช้ประจำ ซึ่งได้ผล และพร้อมเผยแพร่สำหรับการไล่แมลง พอวรชัยบอกว่า “ผมใช้ฟ้าทะลายโจร 3 กิโลกรัม บอระเพ็ด 3 กิโลกรัม กระเทียม 3 หัว ยาฉุน 1 กิโลกรัม ไชลกหรือทุบใส่ถังรวมกัน แล้วเติมน้ำสะอาด 6 ลิตร หมักทิ้งไว้ 1 คืน ใช้ชีดพ่นไล่

หนอน แมลงกินใบดีนักแล อัตราที่แนะนำ คือ 20 ซีซี ต่อน้ำ 10 ลิตร
ที่ช้อนโต๊ะก็คำนวณเอาเอง”

ขณะเดียวกัน ด้วยการที่มีประสบการณ์ด้านไม้ดอกและไม้
ประดับมาอย่างยาวนาน จนส่งไปแข่งขันที่โต ตำแหน่ง 1-3 ไม่เคยพลาด
พ่อวรชัยเล่าว่า ครั้งหนึ่งที่ภูมิใจ คือการประกวดไม้ดอกงานวันเกษตร
ภาคอีสาน ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปี 2546 ที่สามารถชนะไม้ดอกจาก
เชียงใหม่ได้ กวาดทั้งที่ 1 และที่ 3 วางตำแหน่งที่ 2 ให้แขกทางไกล
หน่อย เคล็ดลับอันหนึ่งคือปุ๋ยสูตรบำรุงดอกและใบ ซึ่งสูตรดังกล่าว
ขอเปิดเผยด้วยความภูมิใจในความสำเร็จดังนี้

1. ยาคูลย์	1 ขวด
2. แปะข้าวหมาก	3 ก้อน
3. ไข่เปิด	3 ฟอง
4. น้ำตาลทรายแดง	3 กิโลกรัม

ทำโดยการหมักรวมกันไว้ 15 วัน จากนั้นฉีดพ่นไม้ดอกในอัตรา
2 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำสะอาด 20 ลิตร ใช้ได้สำหรับไม้ดอกทั่วไป ที่แปลง
ของพ่อวรชัยส่วนใหญ่ใช้กับดาวเรือง เบญจมาศ คัตเตอร์ (แอสเตอร์)
หากจะใช้กับกล้วยไม้ ขอให้ใช้ในปริมาณ 1 ช้อนโต๊ะต่อน้ำ 50 ลิตร

ก่อนที่จะบำรุงดอก ต้องมีการเร่งดอกก่อน ทั้งนี้เพื่อให้ทันต่อ
ความต้องการของตลาด เช่น ช่วงฤดูหนาว ทีมงานออกพรรษา ลอย
กระทง งานเทศกาลไหมขอนแก่น งานรับปริญญาามมหาวิทยาลัยขอนแก่น
งานปีใหม่ ตรุษจีน วาเลนไทน์ เทศกาลขายดอกไม้จะยาวตลอด
ไม่รวมงานแต่งงาน งานศพ งานประเพณีท้องถิ่น และมีค่านิยมใหม่
ของนักเรียนมัธยมในเมืองขอนแก่น คือการมอบช่อดอกไม้สดในวันจบ
การศึกษาระดับมัธยมปลาย กลุ่มผลิตไม้ดอกก็เลยต้องผลิตตลอดปี

ดังนั้นการเร่งดอกและบำรุงดอกจึงมีความสำคัญพอวรชัยบอกว่า “สูตรเร่งดอกไม้จากนายพร ด้วยการใช้ ไข่ไก่ 82 ฟอง ประมาณ 5 กิโลกรัม น้ำตาลทรายแดง 5 กิโลกรัม ยาคุลย์ 1 ขวด และแบ่งข้าวหมาก 3 ก้อน ตีไข่ให้แตก หมักรวมกัน 7 วัน ก็ใช้ได้ ด้วยการฉีดพ่น 3 ชั้นต่อเช้า ต่อน้ำ 20 ลิตร” อย่างไรก็ตามพอวรชัย เสนอแนะว่า หากมีวัสดุติดบ้น้อยก็ลดลงได้ เช่น ไข่ไก่ 27 ฟอง ประมาณ 1.6 กิโลกรัม น้ำตาลทรายแดง 1.5 กิโลกรัม ยาคุลย์ 1 ขวด แบ่งข้าวหมาก 1 ก้อน วิธีทำและวิธีใช้ก็เหมือนกัน

ด้วยการที่ปลูกไม้ดอกเป็นพืชหลัก การกำจัดแมลงก็สำคัญวิธีต่างๆ ที่ใช้กำจัดแมลงเจาะดอก คือ ใช้ขวดน้ำพลาสติก เจาะข้างขวด แล้วใส่น้ำตาลกับน้ำ อัตราส่วน 3 ต่อ 1 เป็นน้ำตาล 3 ช้อนแกง น้ำ 1 ช้อนแกง แขนขวดนี้ไว้ในแปลงไม้ดอก พอวรชัย บอกว่า กำจัดแมลงเจาะดอกได้ดีนัก

แรงหนุนจากภาครัฐ

สมาชิกกลุ่ม จำนวน 21 คน จากทั้งหมด 26 คนยืมเงินจาก ธกส. มาเป็นค่าระบบน้ำ ค่าปรับปรุงดิน และค่าปัจจัยการผลิต ในการกู้ยืมเงินจาก ธกส. ดังกล่าว เป็นการกู้ที่ใช้ระบบบุคคลค้ำประกัน แต่ที่สร้างความมั่นใจให้กับสถาบันการเงิน คือ การที่สมาชิกมีแปลงเกษตรและระบบน้ำเป็นกลุ่มก้อนในพื้นที่เดียวกัน พร้อมทั้งมีการจัดการด้วยกลุ่มรองรับ ที่พร้อมจะผลักดันให้สมาชิกทำกิจกรรมในแปลงเกษตรได้อย่างต่อเนื่อง ดังที่พอวรชัย รองประธานกลุ่มได้กล่าวว่า “สมาชิกของกลุ่มรายหนึ่ง มี 2 คนแม่ลูก แม่เป็นมะเร็ง ลูกพิการขาาลีบ แต่

สามารถคืนเงินให้ ธกส. ได้ทุกเดือน ส่วนแปลงตนเอง ผมปลูกเบญจมาศ ประมาณ 200 ตารางเมตร ผมคืนเงิน ธกส. ทั้งหมด 20,000 บาท ภายใน 3 เดือน แต่ ธกส. คงไม่ชอบเพราะไม่ได้ดอกเบี้ยย” ประมาณการว่า พ่อวรชัย จะมีรายได้วันละ 1 บาทต่อตารางเมตร จากการปลูกไม้ดอกปลอดสารพิษจำหน่าย

รายได้ของกลุ่มและความต่อเนื่อง

ทุกอย่างมีการลงทุนไม่ว่าเป็นรูปแบบของเงิน หรือรูปแบบอื่นๆ สมาชิกกลุ่มจึงตระหนักดีว่า ทุกคนต้องจ่ายค่าน้ำที่ทางกลุ่มให้บริหาร ถึงหัวแปลงเกษตรของตนเอง ในการเริ่มต้นตั้งแต่ ให้ตัวแทน (พ่อวิชัย และ พ่อวรชัย) ไปติดต่อศูนย์มีชัยบ้านไผ่ เพื่อเข้าร่วมโครงการนั้นเป็นการร่วมคิด ร่วมฝันตั้งแต่แรกเริ่ม จวบจนโครงการอนุมัติ สมาชิกทุกคนได้ร่วมสละแรงงานเป็นเวลาร่วมเดือน ที่มาก่อสร้างวางท่อน้ำ ตัดมิเตอร์ และงานก่อสร้างอื่นๆ จนเสร็จสมบูรณ์

โครงการชลประทานระบบท่อขนาดเล็ก หรือโครงการธนาคารฝัก มูลค่า 390,000 บาท สำหรับสมาชิก 26 คน ได้เริ่มดำเนินงาน ภายใต้การบริหารของ“คณะกรรมการโครงการธนาคารฝักริมทางรถไฟกลุ่ม 7 ท่าพระ” โดยมี พ่อวิชัย เต็มยง เป็นประธาน และพ่อวรชัย ศิลวัตร พงษ์สกุล เป็นรองประธาน พร้อมกรรมการอีก 5 ท่าน ซึ่งจะเน้นการบริหารที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อกลุ่ม และให้สมาชิกได้รับการบริการน้ำตลอดเวลาสำหรับการผลิตในแปลงเกษตร

พ่อวรชัย บอกว่า กลุ่มเก็บค่าน้ำจากสมาชิกใน อัตรา 3 บาท ต่อ 1 ลูกบาศก์เมตร (ขณะที่น้ำประปาราคาเริ่มจาก 7 บาท) แต่ละเดือน กรรมการจะจดมิเตอร์ แล้วเก็บเงินจากสมาชิก หลังจากนั้นจะนำเงินไปชำระค่าไฟฟ้า แต่ละเดือนกลุ่มจะมีเงินเหลือประมาณ 800-1,000 บาท เมื่อกลุ่มมีเงินกองทุนมากขึ้นประมาณ 80,000 บาท คณะกรรมการจึงได้ลดค่าน้ำลงเหลือ 2 บาทต่อลูกบาศก์เมตร ซึ่งทำให้กลุ่มยังคงมีส่วนเกินจากค่าไฟเดือนละ 400-600 บาท ทั้งนี้เป็นการคืนผลกำไรให้สมาชิก และลดต้นทุนการผลิตให้กับสมาชิกด้วย

ตั้งแต่เริ่มดำเนินการเมื่อ มิถุนายน 2544 กลุ่มมีรายได้ จากแหล่งต่างๆ ดังนี้

1) ค่าเงินลงทุน 26 คนๆ ละ 100 บาท รวม	2,600 บาท
2) ค่าบริการน้ำ เดือนละ	2,500 บาท
3) ค่าแรงงานจากสมาชิกร่วมก่อสร้าง	20,000 บาท
4) ค่าเป็นวิทยากร แยกดูงาน	22,000 บาท

เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2547 สมาชิกและกรรมการลงมติเห็นควรปันผลการดำเนินงานกิจกรรมของกลุ่ม โดย:

1) สมาชิกได้รับคนละ	400 บาท
2) กรรมการ คนละ	600 บาท
3) ประธาน รองประธาน, เหนี่ยวญิก คนละ	1,000 บาท

และกลุ่มยังมีเงินทุนในธนาคารอีก 33,000 บาท (เมษายน 2547) สำหรับค่าบริหารจัดการ และสำหรับซ่อมแซมระบบโครงสร้าง ตราบใดที่สมาชิกดำเนินกิจกรรม น้ำย้อมไหลผ่านมิเตอร์ เงินรายได้ก็จะไหลเข้าสู่บัญชีของกลุ่มตลอดเวลา

สำหรับการจัดการน้ำให้สมาชิกมีใช้ตลอดเวลา นั้น พอวรชัย และคุณปรัชญา ฝ่ายซ่อมบำรุงเล่าให้ฟังว่า ต้องรู้จักสังเกตระบบไฟฟ้า ในหมู่บ้าน ปกติช่วง 5-6 โมงเย็นไฟจะตก กรรมการต้องปิดสวิทช์ไฟ หากเปิดไฟตลอด ระบบแผงควบคุมอัตโนมัติจะเสียเร็วและเครื่องจะไม่ทำงาน หลังจากไฟเดินปกติ จึงมาเปิดให้เครื่องปั้มน้ำทำงาน ด้วยการที่แปลงเกษตรอยู่ใกล้บ้านและมีคนอาศัยในแปลง จึงง่ายและสะดวกต่อการจัดการ

เห็นดี...เห็นนำ คนอื่นจึงทำตาม

ด้วยจุดเด่นหลายประการและผลประโยชน์อันหลากหลาย เป็นของสมาชิกและชุมชนโดยตรง ทำให้หมู่บ้านตรงข้ามรับรูปแบบ และพัฒนาเป็นกลุ่มผลิตผักปลอดสารพิษขึ้นมาเอง จำนวน 18 ราย โดยผู้นำคือ ท่านกำนันท่าพระ ได้พยายามจัดสรรงบประมาณมาก่อสร้างวางท่อระบบน้ำ ดึงเก็บน้ำ ในที่ดินของการรถไฟฝั่งตรงข้าม จึงทำให้เกิดภาพเด่นชัดว่า ชุมชนเห็นผลดีและประโยชน์ต่างๆ ของโครงการ อย่างไรก็ตามด้วยการที่ผู้นำทางการลงมาดำเนินการเองแต่ไม่ต่อเนื่อง การบริหารจัดการกลุ่มไม่ได้รับการเอาใจใส่เท่าที่ควร ทำให้กลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นยังคงต้องได้รับการพัฒนาเพิ่ม ซึ่งขณะนี้สมาชิกกลุ่ม

ไม่ได้มาขอความร่วมมือจากกลุ่มแรกมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดการน้ำ เทคโนโลยีการเพิ่มแรงดันน้ำ และการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในแปลงเกษตร

กิจกรรมแรกที่ร่วมทำ

ด้วยความเป็นพี่น้องในชุมชน และระบบเครือญาติต่างๆ ได้เกิดขึ้นมาเนิ่นนาน ทำให้การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างสองกลุ่มมีมากขึ้นดังที่พ่อวรชัยเคยเกริ่นไว้ว่า “พยายามหาทางให้สองกลุ่มสองฝั่งวางรถไฟได้ร่วมกิจกรรมกันมากขึ้น” ซึ่งในช่วงพฤษภาคม 2547 พ่อวรชัยได้ประสานกับมหาวิทยาลัยขอนแก่น จัดฝึกอบรมการผลิตและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในแปลงโครงการ โดยมุ่งมั่นที่จะเพิ่มความรู้ให้กับสมาชิกทั้งสองฟากรางรถไฟ และให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมกันมากขึ้น การฝึกอบรมดังกล่าวทางกลุ่มได้ค้นพบทรัพย์บนดินมหาศาล นั่นคือ กองผักตบชวาที่ย่อยสลายเป็นปุ๋ยหมักแล้วจำนวน 100,000 กิโลกรัม ห่างจากพื้นที่โครงการเพียง 1 กิโลเมตร

พ่อวรชัย เคยเล่าให้ฟังว่า “ตอนแรกเริ่มโครงการ ผมขนปุ๋ยหมักจากผักตบชวาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า **สนม** มาปรับปรุงพื้นที่ 2 งานของผม จำนวน 12 รถปิกอัพ ใครๆ ก็เห็นว่าผมเพื่อเจ้า ชนเศษขยะมารกที่รกร้าง เดี่ยวนี้สภาพดินผมสุดยอด งามกว่าดินของแปลงที่เคยว่าผมอีก” ในช่วงอบรม ทางทีมวิทยากรจากคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้กระตุ้นให้สมาชิกมองวัสดุในชุมชนที่สามารถนำมาปรับปรุงคุณภาพของดินได้ ซึ่งปรากฏว่าทุกคนมองเห็นเป็นภาพเดียวกัน คือ “สนมที่กองไว้อย่างไรค่า จะนำมาเป็นปุ๋ยหมักได้อย่างดี”

ปุ๋ยหมัก ผักตบชวา ภูมิปัญญาชุมชนสามัคคี

ช่วงฝึกอบรมกลุ่มได้เสนอให้มีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมย่อย “ปุ๋ยหมัก ผักตบชวา ภูมิปัญญาชุมชนสามัคคี” โดยการตั้งชื่อให้เกียรติแก่หมู่บ้านตนเอง และคนในชุมชนเองที่เห็นคุณค่าวัสดุที่เคยมองข้าม กลุ่มย่อยที่ตั้งขึ้นประกอบด้วย กลุ่มโครงการธนาคารผักสองกลุ่มที่อยู่สองฟากทางรถไฟ และกลุ่มปลูกผักและไม้ดอกริมน้ำชี ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ประธานกลุ่มย่อยเป็นชายหนุ่มที่มีความรู้ระดับปริญญาตรี เพิ่งกลับจากทำงานที่ประเทศไต้หวัน และเป็นหัวหน้าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าพระด้วย ขณะเดียวกันผู้อาวุโส เช่น พ่อวรชัย พ่อทราย พ่อวิชัย ก็มาเป็นที่ปรึกษากลุ่ม โดยกลุ่มทำแผนไว้ว่า จะทำปุ๋ยหมักผักตบชวาให้กับสมาชิกคนละ 5,000 กิโลกรัมต่อปี ขณะเดียวกันประธานกลุ่มย่อยกำลังประสานกับเทศบาล ในการทำสถานที่ทำปุ๋ยพร้อมศูนย์การเรียนรู้ด้วย

ที่ประชุมได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำปุ๋ยหมัก และได้กำหนดสูตรปุ๋ยหมักผักตบชวาของตนเองจากประสบการณ์ที่มีดังต่อไปนี้

1. น้ำปุ๋ยหมักชีวภาพ	50 ลิตร
2. สนม (ปุ๋ยหมักผักตบชวา)	1,000 กิโลกรัม
3. สาร พด.1	1 ชอง
4. แป้งมันสำปะหลังหรือน้ำข้าวข้าว	50๖100 กิโลกรัม
5. ปุ๋ยยูเรีย	1 กิโลกรัม

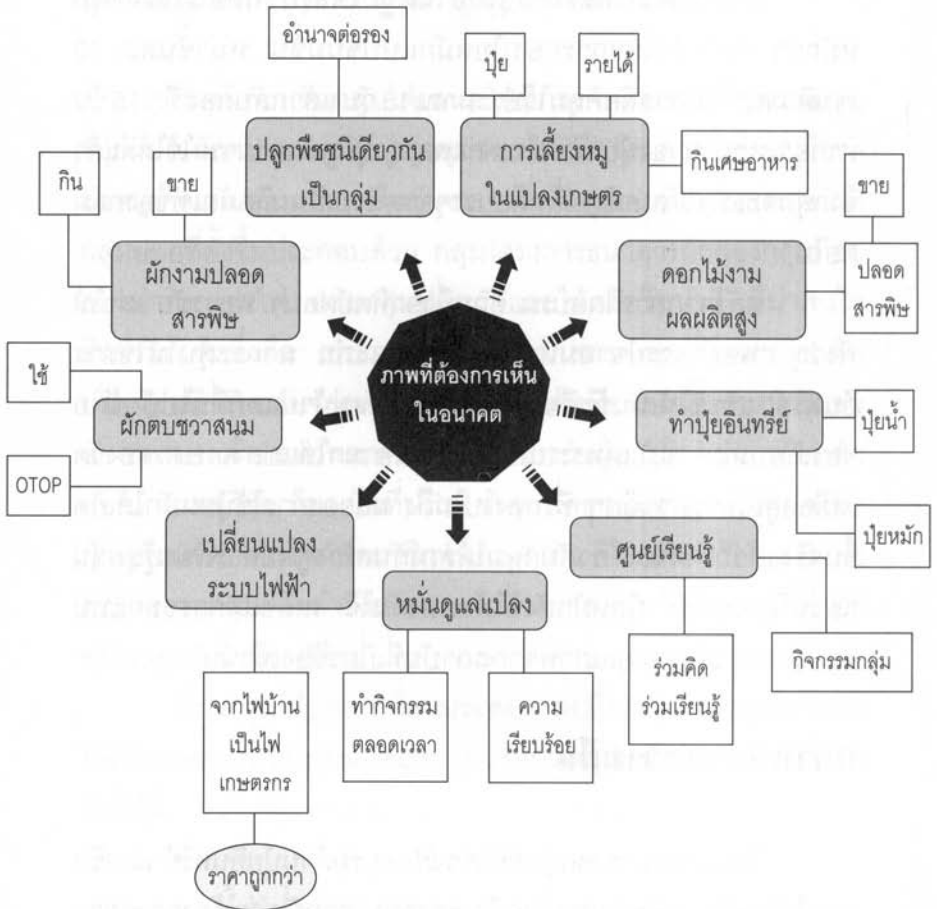
นายสมควร ศิลาคดประธานหนุ่มได้สรุปขั้นตอนการทำปุ๋ยหมักว่า “การทำโดยการกองปุ๋ยหมักแบบขนมชั้น หนาชั้นละ 50 เซนติเมตร ใช้พลาสติกคลุมไว้ประมาณ 15 วัน แล้วกลับกอง อีก 15 วัน หากอุณหภูมิในกองปุ๋ยหมักเย็นลง แสดงว่าปุ๋ยหมักสามารถใช้ได้ดีแล้ว ซึ่งกลุ่มจะแบ่งให้สมาชิก ที่เหลือบรรจุจำหน่ายเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มต่อไป”

หลังจากการฝึกอบรม อีกหนึ่งอาทิตย์ต่อมา พ่อวรชัย เล่าให้ฟังว่า “พออาจารย์จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น มากระตุ้นให้ใช้สารอินทรีย์ และชี้ให้เห็นข้อดีของสนม คนในหมู่บ้านแตกตื่นไปปักป้ายจองเกือบหมด แม้แต่พระเณร ก็ไปขนเอามาใส่แปลงเกษตรของวัด เหลืออยู่เฉพาะสวนเล็กๆ ที่รถลงไปไม่ถึง ผลของการใช้ปุ๋ยหมักได้เกิดขึ้นจริงแล้ว” ขณะเดียวกันกลุ่มได้ร่วมกันสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และเตรียมขยับทำปุ๋ยหมักดังที่ได้ตกลงกันได้ เหลือแต่การออกแบบตรา และการรับรองคุณภาพจากสถาบันที่เกี่ยวข้องเท่านั้น

หลากหลายความฝัน

ในวงสนทนาของกลุ่มย่อยช่วงฝึกอบรมด้านปุ๋ยอินทรีย์ สมาชิกกลุ่มได้ระดมแนวคิดถึงการก้าวเดินของกลุ่ม ภาพที่กลุ่มต้องการอยากให้เห็น รวมถึงวิถีย่างก้าวที่ต้องเดินไปสู่จุดนั้น ซึ่งทางกลุ่มได้มองภาพไว้ดังนี้

ภาพอนาคตที่ทางกลุ่มสองฝั่งรางรถไฟ บ้านราชกร และบ้านสามัคคี ต.ท่าพระ ต้องการจะเห็นในเร็ววันนี้

หลากหลายความฝันและความต้องการที่อยากให้เกิด กลุ่มได้มองเห็นถึงวิธีการผลิต การเชื่อมโยง การนำทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้ และเน้นการผลิตแบบปลอดภัยทางกลุ่มพยายามที่จะเชื่อมส่วนกิจกรรมต่างๆ ด้วยการ่วมคิด ร่วมผลิต ในรูปแบบกลุ่มเล็กๆ ในกลุ่มใหญ่ก่อน เช่น ผลิตดาวเรือง 5 ราย ผลิตเบญจมาศ 6 ราย เป็นต้น เพื่อเพียงพอต่อการต่อยอดกับตลาด กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นควรเป็นแบบอย่างให้กับชุมชน และเกิดกระบวนการผลิตอย่างต่อเนื่อง

เพิ่มมูลค่าให้พื้นที่สองงาน

การเพิ่มผลผลิตด้านการเกษตร ด้วยการขยายพื้นที่การผลิตนั้น เป็นแนวคิดที่ล้ำสมัยและปฏิบัติได้ยากในปัจจุบัน ขณะที่พื้นที่ขนาดเล็ก มีระบบชลประทานที่พอเพียง ผลิตพืชผักแบบปลอดภัย เป็นแนวคิดทางการเกษตรในยุคนี้ ในสถานภาพครอบครัวคนไทย ที่มีสมาชิกประมาณ 4 คนต่อครอบครัว ซึ่งทำงานในภาคเกษตรไม่กี่คน พื้นที่ที่จะทำกิจกรรมให้ได้ผลผลิตดี มีคุณภาพ จึงไม่จำเป็นต้องมีพื้นที่มาก ดังเช่น มีพื้นที่นาผลิตข้าวสำหรับบริโภค 5 ไร่ และมีที่ทำการเกษตรตลอดปีอีก 2-3 งาน (ยกเว้นกรณีที่มีปลา) ก็น่าจะพอเพียง

ในกรณีของกลุ่มธนาคารผักท่าพระ ที่ได้รับการแบ่งพื้นที่ทำกินประมาณ 800 ตารางเมตร หรือ 2 งานต่อครอบครัว หรือสมาชิกนั้น หากขยันและทำกิจกรรมต่อเนื่อง สามารถมีพืชผัก และอื่นๆ ไว้บริโภค และจำหน่ายตลอดปี

นายหล่อ ยเหง้าจำปี สมาชิกผู้พิการที่สัญจรไปมาด้วยล้อเลื่อนเล่าให้ฟังว่า เขากับแม่ก็ทำงานในแปลงทุกวัน เนื่องจากไม่มีอาชีพอื่น

และที่ดินทำกินใดๆ เลย เรามาร่วมเป็นสมาชิกโครงการ แม็กก็่มเงิน 5กส. 20,000 บาท แต่ส่งตลอดเวลา รายได้จากผลผลิตเฉลี่ยวันละ 200 บาท

ป้าไข หรือ นางทองฮวด ชาสุต ผู้ที่ขอปลูกบ้านอาศัยในแปลงโครงการ เนื่องจากไม่มีที่ดินแปลงใดๆ ในชีวิตแล้ว ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “มีวัว 1 ตัว ทำคอกในแปลงพอได้ปุ๋ย และปุ๋ยคอกใช้ต่างๆ พอมีรายได้วันละ 200 - 400 บาท พอมีเวลาก็ทำงานในแปลงอย่างต่อเนื่อง ลูกหลานเล็กๆ ก็มาช่วยรดน้ำ พรวนดิน เก็บดอกไม้ เขาก็ได้ฝึกได้เรียนโดยธรรมชาติ นอกจากนั้นป้ายังได้เปิดข้างบ้านที่ปลูกหลังเล็กในพื้นที่โครงการเป็นร้านค้าปลีก จำหน่ายสินค้าเล็กๆ น้อยๆ แก่สมาชิกและผู้สัญจรไปมา หากไม่มีโครงการ ชีวิตหลังสามเษกษณคงต้องลำบากแน่ๆ”

แม่ใบ เต็มยง แกนนำผู้บุกเบิกโครงการตั้งแต่แรกๆ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “หากขยัน ปลูกดอกไม้ และดูแลจริงๆ พื้นที่กว่า 2 งาน เก็บแทบไม่ไหว ต้องจ้างคนเพิ่ม นี่ก็รับดอกมะลิและดอกไม้อื่นๆ จากสมาชิกมาร้อยพวงมาลัยขายด้วย ต้องจ้างคนประมาณวันละ 3-5 คน หากตรงกับวันพระและวันสำคัญ เช่น วันแม่ วันประเพณี ต้องระดมมากกว่านั้น” ดังนั้นการผลิตในพื้นที่ 2 งาน หากต้องการรายได้สูงขึ้น ต้องเพิ่มมูลค่าแก่ผลผลิตเหล่านั้น ดังเช่น ร้อยพวงมาลัยมะลิ ดอกไม้มัดกำบูชาพระ ซึ่งจะทำให้รายได้สูงกว่าเดิมหลายเท่า แม่ใบยังให้ข้อคิดอีกว่า “ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ มะลิจะหอมชื่นใจ ดินก็ไม่เสียใจ และที่สำคัญคนนำไปบูชาพระ แขนงไว้หน้ารถ จะได้สดชื่น ไม่ใช่ขับรถไป เมายาฆ่าแมลงไปด้วย อาจเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย”

ปัจจัยหนุนส่งสู่ความสำเร็จ

สมาชิกมองว่า ความร่วมมือของสมาชิกตามที่ได้ตกลงกันได้ เช่นการผลิตผักและไม้ดอกอย่างต่อเนื่องการชำระค่าน้ำอย่างสม่ำเสมอ การลดการใช้สารเคมี แต่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ให้มากขึ้น และการร่วมมือกัน ในด้านอื่นๆ จึงเป็นส่วนสำคัญสู่ความสำเร็จ นอกจากนี้มีวลหมู่สมาชิก มีความเห็นตรงกันว่า มีผู้นำที่เก่งคล่องตัว ทำการผลิตเป็นตัวอย่าง โปร่งใส ช่วยคิดค้นคว้า เป็นหมอดินมีอาชีพ และประสานงานเก่ง นอกจากนี้การได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ก็เป็นส่วนสำคัญให้กลุ่มก้าวหน้า อย่างมั่นคง

เทคโนโลยีระบบชลประทานแบบท่อขนาดเล็ก ที่มีความเหมาะสมและง่ายต่อการดูแล เป็นปัจจัยหนึ่งที่กลุ่มไม่ประสบปัญหาการขาดน้ำเลย สมาชิกกลุ่มมีน้ำใช้ตลอด 24 ชั่วโมง ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความสำเร็จและยั่งยืนของเทคโนโลยีที่เหมาะสมในชุมชน

พื้นที่แปลงเกษตรอยู่ใกล้ที่อยู่อาศัย และใกล้แหล่งตลาด เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ช่วยให้กลุ่มมีการพัฒนาที่รวดเร็วและยืนยาวมาได้ สมาชิกทางกลุ่มสามารถติดต่อจำหน่ายโดยตรงกับตลาด ขณะเดียวกันก็สามารถจำหน่ายได้ที่บ้านของประธานสำหรับมะลิร้อยพวงมาลัย และขณะที่สมาชิกบางคนทำมัดดอกไม้สำหรับถวายพระจำหน่าย แต่เสน่ห์ของจุดขายคือ ปลอดภัยจากสารพิษ และดอกไม้สดกว่าที่อื่น

โครงการธนาคารฝัก : มิติการแก้ปัญหาความยากจน และจุดเริ่มของเครือข่าย

โครงการธนาคารฝักเป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นเมื่อหลายปีก่อนของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ที่นำน้ำจากระบบประปาหมู่บ้านมาปลูกฝัก ต่อมาคิดเทคโนโลยีเฉพาะระบบน้ำสำหรับการปลูกฝัก และการเกษตรอื่นๆ ซึ่ง ผอ.สนิท สุวรรณศรี เล่าให้ฟังว่า “ธนาคารฝัก หรือ บาดาลลอยฟ้า” เป็นโครงการส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตร เพื่อเพิ่มรายได้ของเกษตรกร หลังจากบริโภคในครัวเรือนแล้ว วิธีการโดยการนำน้ำใต้ดิน (น้ำบาดาล) มาเก็บกักบนถังคอนกรีตขนาดใหญ่ ซึ่งสร้างสูงขึ้นไปในอากาศ (หรือห้องฟ้า) จึงเป็นเส้นหนึ่งอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า “บาดาลลอยฟ้า” น้ำในถังใหญ่จะถูกส่งเข้าสู่แปลงเกษตรกรที่ได้รับการจัดสรร แปลงละ 800 ตารางเมตร พร้อมท่อพักน้ำสำหรับรดฝัก ซึ่งเกษตรกรจะได้มีน้ำใช้ในการทำกิจกรรมด้านการเกษตร พร้อมมีรายได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี และยั่งยืนสืบต่อไป”

นอกจากนี้ธนาคารฝักนำน้ำผิวดินมาใช้ในระบบการเกษตรอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งน้ำผิวดินที่มีระดับไม่ลดหรือขึ้นแบบรวดเร็วจนเกินไป เช่น อ่างเก็บน้ำใหญ่

คุณอัครภัทร เนื่องภักดี หนุ่มใหญ่ไฟแรง ของศูนย์มีชัยบ้านไผ่ กล่าวว่า “กิจกรรมที่เกษตรกรดำเนินการในระบบธนาคารฝัก ไม่จำเพาะแต่ปลูกฝักอย่างเดียว จากหลักแนวคิด “ทำกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้กับเกษตรกรเอง” ดังนั้นธนาคารฝักหลายแห่งมีกิจกรรมแบบผสมผสาน เช่น ปลูกฝัก เลี้ยงหมู ไม้ผลระยะสั้น ฝักที่บริโภคได้ในครัวเรือน บาง

แห่ง ปลูกไม้ดอกที่มีตลาดรองรับแน่นอน เช่น มะลิร้อยมาลัย เตย
จำปา จำปี เบญจมาศ บานไม่รู้โรย และอื่นๆ ในอนาคตอันใกล้
กิจกรรมเสริมรายได้อื่นๆ อาจเพิ่มมากขึ้นในแปลงธนาคารผัก เช่น
การเลี้ยง จิ้งหรีด การเลี้ยงปูนา หอยขม ปลา และกิจกรรมอื่นๆ ที่ใช้
พื้นที่และต้องการน้ำในปริมาณที่น้อย”

โครงการธนาคารผัก เป็นกิจกรรมที่เป็นการเตรียมที่ดินทำกิน
และระบบชลประทานแบบท่อขนาดเล็ก ให้กับเกษตรกรที่ขาดพื้นที่ดิน
ทำกิน หรือเกษตรกรที่สนใจจะเข้าร่วมโครงการ โดยมุ่งเน้นให้เกษตรกร
ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในด้านการทำกิจกรรม
ด้านการเกษตร ทุกฤดูกาลตลอดปี

นอกจากนี้โครงการธนาคารผัก ยังได้สนับสนุนดำเนินการให้
ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของ ด้วยการร่วมวางแผน ร่วมก่อ
สร้างทุกขั้นตอนและมีการบริหารแบบกลุ่ม พร้อมมีกองทุนของกลุ่มเอง
การบริหารจัดการ ระบบบัญชี ระบบการผลิต ระบบการตลาด จะถูก
บรรจุในหลักสูตรการฝึกอบรม เพื่อให้กลุ่มบริหารกิจกรรมและกองทุน
ให้เกิดความยั่งยืนสืบต่อไป

ช่างเทคนิค “ชัชวาล วรศรี” แห่งศูนย์บ้านไผ่ ให้ข้อมูลเสริมว่า
ระบบมาตรฐานของโครงการธนาคารผัก ต่อ 1 ระบบ (1 โครงการ) ของ
ศูนย์มีชัยประกอบด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้

1. สมาชิกประมาณ	25 คน
2. พื้นที่ประมาณ	15 ไร่ (รวมแนวถนน และก่อสร้างอื่นๆ)
3. ปริมาณน้ำได้ดินไม่ต่ำกว่า	30 แกลลอน /นาที่

4. คุณภาพน้ำใต้ดิน	
4.1 คลอไรด์	200 พีพีเอ็ม (ส่วนต่อล้านส่วน)
4.2 เหล็ก	0.5 พีพีเอ็ม (ส่วนต่อล้านส่วน)
4.3 ความกระด้าง	300 พีพีเอ็ม (ส่วนต่อล้านส่วน)
4.4 ความเป็นกรดเป็นด่าง	7.5
5. มีศาลากลุ่ม สื่อการเรียนรู้ ประชุมและรวบรวมผลผลิต	2 หลัง
6. ห้องน้ำ	2 ห้อง

นี่คือสิ่งก่อสร้างที่จะเป็นทรัพย์สินของชุมชนหรือกลุ่มต่อไปที่จะต้องบริหารให้เกิดรายได้ และเกิดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลดังกล่าวอาจเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละพื้นที่ ซึ่งปัจจัยหลัก คือ น้ำ ดิน ไฟฟ้า และชุมชน ที่พร้อมเพียง

“โครงการธนาคารผัก เป็นอีกโครงการหนึ่งที่มุ่งเน้นแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยการจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรตลอดปี และหาที่ดินให้เกษตรกรเพื่อเสริมรายได้ รวมทั้งสร้างเศรษฐกิจในครัวเรือนในชุมชนให้ยั่งยืนสืบต่อไป” ผู้อำนวยการศูนย์มีชัยบ้านไผ่ “สนิท สุวรรณศรี” กล่าวปิดท้าย

ปัญหาและทางออก

แม้ว่าระบบชลประทานแบบท่อหรือโครงการธนาคารฝักจะเป็นสมบัติของกลุ่ม แต่สักวันหนึ่งหน่วยงานที่มาสนับสนุนต้องออกไปจากพื้นที่ เนื่องจากระยะเวลาของโครงการได้สิ้นสุดลง ดังนั้น ภาะระดูแลการซ่อมแซมระบบน้ำ การบริหารจัดการทางกลุ่มต้องดูแลและดำเนินการเอง หากพื้นที่ไปได้อยู่เป็นตัวอย่างว่า ความยั่งยืนของโครงการก็เริ่มเห็นเป็นจริง ดังแกนนำได้เล่าให้ฟังว่า “ทางหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริม ทั้งศูนย์มีชัยและส่วนต่างๆ ได้เริ่มขยายห่างออกไป นานๆ เข้ามาติดตามผล ซึ่งก็เหมือนกับฝึกพวกเขาให้จัดการกันเอง กลุ่มผมหากตัวควบคุมเครื่องสูบน้ำเสีย ก็สามารถช่วยกันเองได้ หากเสียเยอะก็เรียกช่าง จากในเมืองมาเลย เรามีกองทุนที่จะจ่าย ไม่ต้องไปรบกวนเก็บเงินจาก สมาชิกอีก”

จากคำถามที่ว่าดีหรือไม่ที่องค์กรต่างๆ พยายามให้เราฝึกฝนและดูแลกันเอง พ่อวรชัย บอกว่า “ดีอยู่ แต่สมาชิกอาจมองว่าหน่วยงานต่างๆ ที่พวกเราไป หากแต่มีปัญหาอะไร เราก็สามารถเชิญท่านทั้งหลายมาร่วมประชุมได้ หากแต่เขามาอึดอัดตลอด เราก็เดินด้วยตัวเราเองไม่ได้ ความยั่งยืนมันก็อยู่ตรงนี้แหละ”

สมาชิกหลายคนไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชน มีเวลาทำงานในแปลงช่วยครอบครัวในช่วงวันหยุด บางทีแรงงานไม่พอ ทำให้สภาพแปลง 800 ตารางเมตร มีกิจกรรมการปลูกพืชผักน้อย สภาพแปลงรกบ้างในฤดูฝนซึ่งแกนนำได้บอกว่า “ทางกลุ่มก็คุยประเด็นนี้กันพอสมควร บางแปลงตากดินไว้นาน บางรายทำกิจกรรมในแปลงปลูกไม่ต่อเนื่อง กลุ่มกำลังจะนัดประชุมช่วยพวกเขาแก้ไขปัญห ารวมทั้ง

เชิญหน่วยงานต่างๆ เข้าร่วม หากเขาได้งานประจำแล้วทำให้มีเวลาทำการเกษตรน้อยลง กลุ่มก็จะมีมาตรการเข้าไปดูแลที่เคยคุยกันไว้ช่วงเริ่มโครงการ คือ หากปล่อยแปลงทิ้งไว้นานเกิน 3 เดือน จะให้พ้นสภาพจากการเป็นสมาชิกและออกจากแปลง” ซึ่งพอวิชัยประธานใหญ่ กล่าว ว่า “สมาชิกก็ถูกหลานเราทั้งนั้นเขามาขอความร่วมมือ เนื่องจากว่าเขาต้องการที่ทำกิน บางครั้งเขามีธุระปะปังที่อื่น กิจกรรมเกษตรก็ลดลง กลุ่มก็ช่วยกันดูแลอยู่”

หากสมาชิกมีเวลามาปลูกพืชหรือทำกิจกรรมในแปลงน้อย ส่งผลให้แปลงว่างเปล่าและมีหญ้ารก พอวรชัย เสนอวิธีแก้ไขว่า “บางครั้งน่าเห็นใจเพราะบางคนต้องหากิน ต้องรับจ้างทุกวัน ทำให้การปลูกพืชผักในแปลงขาดช่วงไป ต่อไปหากแปลงใดปล่อยทิ้งไว้ กลุ่มหรือสมาชิกคนอื่นต้องไปดูแล และจ่ายค่าน้ำรายเดือนเอง” นั่นเป็นการจัดการกลุ่มที่ต้องให้การผลิดที่ต่อเนื่อง สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ตลาดได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ความมีเสน่ห์ของโครงการที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนมีน้ำ มีดิน มีไฟฟ้า มีเงินกองทุนพร้อม ทำให้หลายคนในชุมชนอื่นๆ ต้องการเข้ามาเป็นสมาชิกและรับช่วงต่อจากคนที่ทิ้งแปลงนานเกิน 3 เดือน ซึ่งพอวรชัย บอกว่า “คนบ้านอื่นอยากเข้ามาเยอะ ยิ่งแปลงโครงการเป็นเส้นทางผ่านไปรีสอร์ตในแม่น้ำชีแล้วคนก็สนใจมาก พวกเรารู้ว่าเขาไม่ทำจริง เพียงแต่มาเอาสิทธิการครอบครองว่ามีที่ทำกิน กลุ่มเราไม่ให้แน่นอนมีอะไรต้องผ่านกลุ่มก่อน”

ปัญหาเช่นนี้จะเกิดขึ้นเยอะกับอีกหลายพื้นที่ที่มีผู้คนเข้ามาบุกเบิกพร้อมมีสาธารณูปโภคไว้บริการ ประการสำคัญใกล้ชุมชน ใกล้ตลาด รวมทั้งราคาการเช่าที่ดินก็ถูก ดังนั้น กลุ่มแกนนำต้องป้องกันพร้อม

รักษาทรัพยากรและสมบัติสิ่งก่อสร้างของตนไว้ให้ดี หากรักษาไม่ได้ เท่ากับความยั่งยืนที่ได้สร้างเพื่อลูกหลานก็จะหมดสิ้นไป

อีกหลายก้าว จึงจักสู่เป้าหมาย

กลุ่มเกษตรริมทางรถไฟท่าพระ หรือกลุ่มโครงการธนาคารฝักริมทางรถไฟ กลุ่ม 7 จังหวัดขอนแก่น นับว่าเป็นแบบอย่างหนึ่งของชุมชนที่รู้จักเลือกแนวทางอีกอย่างหนึ่ง ในการแก้ปัญหาที่ดินทำกิน น้ำเพื่อการเกษตรและคริวเรือน แหล่งเงินทุนในระบบ และการจัดการมวลหมู่มหาชน รวมทั้งตลาดที่ต้องรู้ช่องทางและเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ของสมาชิก ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นและผลประโยชน์ที่สมาชิกพึงประสงค์ได้รับการตอบสนอง จนเกิดการขยายเป็นโครงการใหม่ที่ชุมชนต้องหางบประมาณมาดำเนินการเอง และที่สำคัญคือเสน่ห์ของโครงการที่นำที่ดินของกรรถไฟ มาใช้ประโยชน์โดยเต็มที่ อยากรู้ก็ตามกลุ่มยังคงก้าวเดินต่อไปเพื่อผลประโยชน์ของสมาชิกและเป็นแบบอย่างในชุมชน ดังนั้น แนวคิดจากประสบการณ์จริงของการดำเนินโครงการธนาคารฝักริมทางรถไฟบ้านราชการ ท่าพระ ขอนแก่น พอที่จะประมวลเป็นภาพที่เป็นเหตุเป็นผล เชื่อมโยงต่อการแก้ปัญหาของชุมชน ดังภาพหน้า 50

...ต้องย่างเดิน

จึงจักเข้า

ร่วมกันสร้าง

ปลายสุดท้าย

อีกหลายก้าว

สู่เป้าหมาย

มิว่างวาย

ความยั่งยืน...

